

**STUDIA
I ANALIZY EUROPEJSKIE
nr 17/2019**

STUDIA I ANALIZY EUROPEJSKIE nr 17/2019

ROCZNIK NAUKOWY
POŚWIĘCONY PRIORYTETOM POLITYCZNYM KOMISJI EUROPEJSKIEJ W 2019 R.
POD REDAKCJĄ PROF. WSG DR MARZENY SOBCZAK-MICHAŁOWSKIEJ
I DR. MICHAŁA CICHORACKIEGO

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA ZOSTAŁA PRZY WSPÓŁPRACY
PUNKTU INFORMACJI EUROPEJSKIEJ EUROPE DIRECT – TORUŃ
ORAZ WYŻSZEJ SZKOŁY GOSPODARKI

PUBLIKACJA JEST WSPÓŁFINANSOWANA ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ
W RAMACH DOTACJI DLA PUNKTÓW INFORMACJI PUBLICZNEJ „SIEĆ PUNKTÓW INFORMACJI
EUROPEJSKIEJ – EUROPE DIRECT” W LATACH 2018-2020

Bydgoszcz 2019

RECENZENCI TOMU 17/2019
PROF. DR HAB. KRZYSZTOF PIĄTEK
PROF. DR HAB. JACEK KNOPEK

REDAKCJA NAUKOWA TOMU 17/2019
PROF. WSG DR MARZENA SOBCZAK-MICHAŁOWSKA
DR MICHAŁ CICHORACKI

RADA NAUKOWA „STUDIÓW I ANALIZ EUROPEJSKICH”

Prof. dr hab. Roman Bäcker – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Prof. dr Erol Esen – Akdeniz University in Antalya, Akdeniz Universitesi
Prof. dr hab. Zdzisław Mach – Uniwersytet Jagielloński
Prof. dr hab. Krystyna Michałowska-Gorywoda – Szkoła Główna Handlowa
Prof. dr hab. Andrzej Kaleta – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Prof. dr Aleksander Kozlov – Saint Petersburg State Polytechnical University
Prof. dr Mathias Moersch – Hochschule Heilbronn
Prof. dr hab. Krzysztof Piątek – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Prof. dr hab. Wielisława Warzywoda-Kruszyńska – Uniwersytet Warszawski
Prof. dr hab. Andrzej Szahaj – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Prof. dr hab. Zenon Wiśniewski – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Prof. dr hab. Ryszard Zięba – Uniwersytet Warszawski
dr hab. Zbigniew Karpus – Uniwersytet Mikołaja Kopernika

ZESPÓŁ REDAKCYJNY „STUDIÓW I ANALIZ EUROPEJSKICH”

REDAKTOR NACZELNY: Prof. WSG dr Marzena Sobczak-Michałowska

ZESPÓŁ TEMATYCZNY (REDAKTORZY MERYTORYCZNI):
dr Michał Cichoracki, Prof. WSG dr Marek Chamot, Prof. WSG dr Marzena Sobczak-Michałowska,
dr Ilona Urbanyi-Popiołek, dr Agnieszka Wedeł-Domaradzka

KONSULTANT MERYTORYCZNY: dr Magdalena Bergmann

SEKRETARZ: mgr Bartosz Szczepaniak

KOREKTA JĘZYKOWA: mgr Elżbieta Rogucka

SKŁAD KOMPUTEROWY: Adriana Górka

ISSN 2081-5530
Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki
85-229 Bydgoszcz, ul. Garbary 2, tel. 52 5670047
www.wsg.byd.pl

STUDIA I ANALIZY EUROPEJSKIE

– ROCZNIK NAUKOWY 17/2019

PRZYGOTOWANY PRZY WSPÓŁPRACY PUNKTU INFORMACJI EUROPEJSKIEJ EUROPE DIRECT – BYDGOSZCZ ORAZ WYŻSZEJ SZKOŁY GOSPODARKI

NUMER POŚWIĘCONY PRIORYTETOM KOMUNIKACYJNYM
KOMISJI EUROPEJSKIEJ NA 2019 R.
POD REDAKCJĄ PROF. WSG DR MARZENY SOBCZAK-MICHAŁOWSKIEJ
I DR. MICHAŁA CICHORACKIEGO

PUBLIKACJA JEST WSPÓŁFINANSOWANA ZE ŚRODKÓW UNII EUROPEJSKIEJ
W RAMACH DOTACJI DLA PUNKTÓW INFORMACJI PUBLICZNEJ
„SIEĆ PUNKTÓW INFORMACJI EUROPEJSKIEJ EUROPE DIRECT” W LATACH 2018–2020

SPIS TREŚCI

WSTĘP

MAŁGORZATA BIELECKA

REGIONALNE PROGRAMY ODNOWY WSI JAKO INSTRUMENTY KSZTAŁTOWANIA
PRZESTRZENI WIEJSKIEJ 9

MARZENA SOBCZAK-MICHAŁOWSKA

SENIORZY I ICH (NIE)CODZIENNOŚĆ
– ANALIZA WYBRANYCH INSTRUMENTÓW POLITYKI SPOŁECZNEJ 19

ALEXANDRA POZNIAK

SOCIOCULTURAL PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT
OF PEDAGOGICAL PROFILING IN SCHOOLS OF BELARUS 31

SVIATLANA KABACHEUSKAYA

INTERNATIONAL PROJECT ACTIVITY OF BSPU: EXPERIENCE AND PROSPECTS/
Международная проектная деятельность БГПУ: опыт и перспективы 43

SIEĆ EUROPE DIRECT W POLSCE 49

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Wstęp

Szanowni Państwo, drodzy Czytelnicy. Przedstawiamy Państwu kolejny numer Zeszytu Naukowego z serii „Studia i Analizy Europejskie”, który przybliży odbiorcom tematykę Unii Europejskiej.

Rok 2019 był dla nas bardzo ważny z kilku powodów – świętowaliśmy 15 lat Polski w Unii Europejskiej, szliśmy do urn w trakcie wyborów do Parlamentu Europejskiego, wielkimi krokami zbliżał się Brexit czy wreszcie – udało się powołać nową Komisję Europejską.

Jako sieć Europe Direct aktywnie działaliśmy przy każdym z tych wydarzeń i staraliśmy się tłumaczyć mieszkańcom mechanizmy zachodzących zmian.

Odpowiedzią na liczne pytania jest właśnie cykl naszych Zeszytów Naukowych, gdzie wraz z kadrą akademicką i młodymi badaczami staramy się przybliżyć tematykę unijną w sposób możliwie rzetelny.

W tym numerze omawiamy zagadnienia społeczne, związane z problemami, z jakimi muszą mierzyć się seniorzy. Nasi partnerzy spoza Unii Europejskiej zechcieli podzielić się naukowym przedstawieniem rzeczywistości szkolnej na Białorusi. Jest to bardzo dobry moment, aby zapoznać się z inną rzeczywistością i porównać ją z modelami występującymi nie tylko w Polsce, ale także w całej Wspólnocie. Nadchodzące zmiany budżetowe i ciągła walka o polską wieś to problemy i wyzwania, które znamy od lat – jedna z naszych autorek prezentuje analityczny tekst o regionalnych programach odnowy wsi. Unia Europejska jest jak rodzina, ma swoje problemy, ma swoje relacje i przechodzi wiele zmian – inspirowanych przez obywateli. Stąd też chcemy analogicznie wskazać, jak państwo pomaga rodzinom. Jedna z absolwentek Wyższej Szkoły Gospodarki zechciała podzielić się z Państwem swoimi przemyśleniami zawartymi w pracy magisterskiej.

Na samym końcu chcemy Państwu szczerze podziękować za wiele lat wspólnej pracy naukowej – naszym Autorom, Recenzentom, Zespołowi Wydawnictwa. Trzymają Państwo w swoich rękach ostatni numer z cyklu „Studia i Analizy Europejskie”. W roku 2020 czekają nas zmiany na lepsze. Liczymy, że zostaniecie z nami.

Z wyrazami szacunku

Zespół redakcyjny

MAŁGORZATA BIELECKA

Politechnika Koszalińska

Regionalne programy odnowy wsi jako instrumenty kształtowania przestrzeni wiejskiej

Abstrakt: Celem artykułu jest pokazanie zmian, jakie zachodziły i zachodzą w przestrzeni wiejskiej w Polsce w wyniku wprowadzania regionalnych programów odnowy wsi, na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. W opracowaniu podjęto próbę przedstawienia wpływu regionalnych programów odnowy wsi na kształtowanie przestrzeni wiejskiej. Pominięte zostały kwestie rolnictwa czy dopłat bezpośrednich, a ukazane zostały zagadnienia dotyczące modelu odnowy wsi z perspektywy członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

Wstęp

Obszary wiejskie kojarzą się przede wszystkim ze wsią. Jednak wieś przekształca swoje oblicze związane jedynie z rolnictwem, wtopione terytorialnie oraz mocno związane z przestrzenią. O wsi dawniej myślano głównie jako o miejscu do produkcji żywności. Warsztat pracy chłopa, a później rolnika, stanowiło jego gospodarstwo. Zbiór plonów uzależniała przyroda, która wpływała na ilość, jakość zbiorów i samych prac na roli. Spojrzenie na obszar wiejski jako atrakcyjne miejsce do osiedlania się wiąże się ze stopniem rozwoju danego terenu czy całego regionu. Do przestrzeni obszarów wiejskich zaliczyć można krajobraz, który odczytywany inaczej, można podzielić na przestrzeń kulturową, fizyczną, psychologiczną. Ten artykuł dotyczy wsi i obszarów wiejskich, a więc krajobrazu wiejskiego, który jest rozumiany jako przestrzeń fizyczna, na którą składają się: łąki, rzeźba terenu, pastwiska, infrastruktura terenu pod względem założeń architektonicznych dotyczących budownictwa, jak i architektury krajobrazu. Krajobraz wsi posiada elementy jej dziedzictwa kulturowego. Dlatego w dzisiejszych czasach jest tak ważnym tematem programów dotyczących rewitalizowania terenów zieleni na wsiach, czego przykładem może być rewitalizacja zabytkowych parków czy budynków. Rolnictwo nie stanowi już głównej działalności ludzi zamieszkujących tereny wiejskie, ale zwraca się szczególną uwagę na jego pozaprodukcyjne funkcje. Priorytetem działalności człowieka na wsi jest zrównoważone gospodarowanie elementami składającymi się na przestrzeń wiejską. Wśród nich są: krajobraz wiejski, dziedzictwo kulturowe, bioróżnorodność, dbałość o czyste środowisko naturalne. Mamy zatem rodzaj krajobrazu kulturowego, którym jest krajobraz wiejski, wytworzony przez samego rolnika gospodarującego na roli, rozwijającego

modernistyczne wiejskie gospodarstwa, ale też przez społeczność zamieszkującą na wsi i wykonującą zawody niezwiązane z produkcją rolną. Krajobraz wiejski coraz częściej uznawany jest za dobro publiczne w ekonomicznym znaczeniu tego sformułowania¹.

Jak już wspomniano, wieś to nie tylko postrzegane miejsce produkcji surowców rolnych, postrzega się ją też jako miejsce, w którym może odbywać się rozwój działalności usługowej, jako miejsce do rozwoju agroturystyki. Wielofunkcyjność rolnictwa skorelowała potrzebę rozwoju zrównoważonego na terenach wiejskich. Wynikało to też z potrzeby racjonalnego wprowadzenia zasad zarządzania zasobami krajobrazowymi, które miały już swoje miejsce w krajach Unii Europejskiej, natomiast w Polsce nie było świadomości takiego wymogu. Przestrzeń obszarów wiejskich znalazła się w polityce zarówno szczebla krajowego, jak też europejskiego i weszła w skład zainteresowań tą kwestią w wielu dokumentach. Obecnie jednym z ważniejszych dokumentów jest Europejska konwencja krajobrazowa. W jej postanowieniach jest zawarta definicja krajobrazu. Wynika z niej, iż jest to obszar, na którym ludność tam zamieszkująca prowadzi działalność oraz dotyczy interakcji, które zachodzą pomiędzy przyrodą i człowiekiem. Rezultatem tak pojmowanego pojęcia krajobrazu jest konsekwencja jego ochrony². Realizowanie powyższego założenia ma odbicie w polityce dotyczącej rozwoju zrównoważonego. W krajach Europy Zachodniej stawia się na wsparcie wszelkich działań dotyczących ochrony krajobrazu obszarów wiejskich. To ma głównie swoje odbicie w programach przygotowanych przez Unię Europejską, która dostrzega w rozwoju krajobrazu obszarów wiejskich ogromną wartość, jaką będzie on odgrywał w przyszłości.

Mając na uwadze obszary wiejskie w Polsce, można wskazać, że to głównie tereny wiejskie, do których zalicza się wsie oraz inne tereny nieurbanizowane. Jedne obszary to tereny położone w niedalekich odległościach od miast. Najczęściej zamieszkuje tam ludność utrzymująca się z pracy, której źródłem jest miasto, do którego codziennie dojeżdża. Miejsce zamieszkania – mimo tego, że jest statystycznie wsią, nie ma cech charakterystycznych ani typowych dla wsi. Zazwyczaj wyglądem architektonicznym przypomina przedmieścia dużych miast. Mieszkańcy takich wsi przywędrowali tutaj z miasta w poszukiwaniu spokoju, ciszy, większej możliwości odprężenia i wyciszenia się od zgiełku i tempa życia w mieście. Oczywiście nie są to mieszkańcy typowi dla tradycyjnej wsi, nie znają często tradycji i obyczajów danego miejsca, a także nie znają samej kultury wsi. Wynikiem takiego osiedlania się jest przenoszenie swoich nawyków czy przekonań z gruntu miejskiego na grunt wiejski. Te wsie właściwie nie mają nic wspólnego z pracą na roli, dlatego wyodrębnić można obszary wiejskie z małymi miasteczkami, dookoła których dominują wielohektarowe gospodarstwa rolne lub też gospodarstwa nastawione na hodowlę. Niestety, w Polsce obszary wiejskie to także tereny często bardzo odległe, położone kilkadziesiąt kilo-

¹ A. Kupidura, M. Łuczewski, P. Kupidura, *Wartość krajobrazu. Rozwój przestrzeni wiejskich*, Warszawa 2012, s. 21-23.

² Europejska konwencja krajobrazowa: [Online], dostępne: <https://www.nid.pl/upload/iblock/1ec/1ec0f6042b2eee4202dce6da6c6f0bb4.pdf>, 10.05.2019.

metrów od wielkich miast. Są to miejsca często zapomniane i zaniedbane, z wysoką stopą bezrobocia³.

Spółeczeństwo polskie przywiązane jest do tradycji wiejskich, co wiąże się też z pewnymi cechami patriotycznymi kształtowanymi przez wieki. „Swojskość” jest dość popularna, gdyż kojarzy się z czystym środowiskiem naturalnym, tradycjami narodowymi po przebytych wojnach czy powstaniach. Spółeczeństwo wiejskie raczej z pewnym dystansem podchodzi do zmian, jakie współcześnie zachodzą na obszarach wiejskich. Wynika to z pewnych przyzwyczajęń włąśnie do swojej kultury w czasie, gdy z Europy przyptywają obce trendy, których wprowadzenie do włąsnej rzeczywistości wydaje się niepokojące. Przestrzeń obszarów wiejskich stała się dla współczesnego człowieka również przestrzenią rekreacyjną. Jest w niej miejsce na rozwój turystyki i rekreacji. W związku z tym ważny jest tradycyjny charakter wsi oraz szczególne warunki krajobrazowe.

Regionalne programy odnowy wsi a rozwój przestrzeni wiejskiej

Odnowa wsi określana jest jako proces podnoszenia standardów życia ludności wiejskiej, która poprzez podniesienie świadomości o włąsnej tożsamości powinna być pobudzana do uczestniczenia w tym procesie. Odbywa się ona na szczeblu najniższym, jakim jest sołectwo, a społeczność lokalna ma tu rolę przewodnika i twórcy podstaw tematów wykorzystanych do budowania projektów. Zwraca się też uwagę na wykorzystanie terenów wiejskich nie tylko do prowadzenia działalności rolniczej, ale miejsca, gdzie rozwijać można inne dziedziny działalności związanej ze wsią przy jednoczesnym utrzymaniu wartości życia wiejskiego, zapewnieniu ciągłości dziedzictwa kulturowego. Dotyczy to całej przestrzeni obszarów wiejskich, na które składają się różne działalności gospodarcze, łącznie z usługami i działalnością społeczną zamieszkującej tam społeczności. Ta włąśnie społeczność jest odpowiedzialna za przyszłość obszarów wiejskich. Odnowa wsi stać się miała impulsem do samorealizacji podmiotów zamieszkujących wieś i dawała „zielone światło”, aby wspólnota tworzyła i realizowała swoje potrzeby, kształtowała świadomość o potrzebie aktywności społeczeństwa. Pokazuje wielkość bogactwa, w którym widzi nagromadzenie dużych ilości kapitału ludzkiego, który można wykorzystać do budowy rozwoju swoich lokalnych ojczyzn. Stymuluje do zastosowania nowych rozwiązań, do nowych działań, do odkrywania doświadczeń innych, którzy osiągnęli już jakiś sukces w odnowie wsi⁴. Z kolei Ruch Odnowy Wsi jest to sposób odniesienia się do rozwoju tożsamości wsi. Już w latach 90. rozwinął się w dwóch krajach należących do Wspólnoty, a mianowicie w Niemczech i Austrii. Swoim zasięgiem zaczął obejmować też inne kraje sąsiadujące, a były to Czechy, Słowacja, Węgry. Zaczął docierać też do Polski i jako

³ B. Kutkowska, *Możliwości aktywizacji rolniczych obszarów problemowych w krajach Unii Europejskiej i w Polsce (na przykładzie wsi sudeckich)*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Seria Rolnictwo LXXIX, nr 414, Wrocław 2001, s. 9-21.

⁴ R. Wilczyński, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Poznań 2003, s. 12.

pierwsze w kraju zainspirowane zostało nim województwo opolskie. Podobieństwem odnowy wsi w krajach europejskich, jak i w Polsce było odnajdywanie i zachowywanie cech najbardziej wartościowych dla terenów wiejskich. Poszukiwano właściwego miejsca dla wsi w ciągle zmieniającej się rzeczywistości. Odnowa wsi jako metoda i proces wiązała poziom województwa z poziomem gminy, a ta z kolei samej już wsi. Te charakterystyczne zasady odnowy wsi wpływały na możliwość odróżnienia od innych programów, które działały także na rzecz terenów⁵.

W wyniku działalności, jaka prowadzona była w związku z odnową wsi, utworzono przez kraje funkcjonujące w tym programie organizację pod nazwą Europejskie Stowarzyszenie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi⁶. Organizacja posiada własną siedzibę, a jej działalność polega na nawiązywaniu współpracy z krajami europejskimi, w których wdrażano odnowę wsi. W skład tej organizacji wchodzi eksperci z wielu dziedzin odnowy wsi, ale także samorządy gmin czy organizacje pozarządowe. Celem tej organizacji jest też promocja wsi z uwzględnieniem poprawy warunków życia społeczeństwa ją zamieszkującego, dzielenie się doświadczeniami z przeprowadzanych projektów i powielanie dobrych praktyk już zrealizowanych i dających możliwość pewnej oceny. Zauważone i potwierdzone osiągnięcia celów stawianych na samym początku powstania programu odnowy wsi wydają się być zrealizowane. Dochodzi do procesu integracyjnego grupy społecznej zaangażowanej w dążeniu do wspólnego celu. Grupa aktywnie włącza się w rozwój swojego terenu. Proponuje rozwiązania, które dla niej samej są najbardziej widoczne. Podnosi się poziom życia mieszkańców poprzez wdrażanie projektów związanych z odnową wsi. Stowarzyszenie ARGE wiąże zachowanie tradycji wsi z utworzeniem miejsca o wysokiej jakości życia, biorąc przy tym pod uwagę aspekty ekologiczne, społeczne na najniższym poziomie, jakim w Polsce jest sołectwo. Organizacja ta prowadzi wiele działań edukacyjnych w tej dziedzinie. Wydawane są publikacje, organizowane konferencje i wyjazdy studyjne, a uwieńczeniem jej działalności jest organizowany konkurs o Europejską Nagrodę Odnowy Wsi. Członkami ARGE są kraje europejskie, jak też organizacje i pojedyncze regiony. Członkiem tej organizacji jest też województwo opolskie⁷. Głównym zadaniem programu odnowy wsi na poziomie lokalnym jest aktywizowanie społeczności wiejskiej do podejmowania działań na rzecz rozwoju jej miejsca zamieszkania. Najbardziej świadomą swoich potrzeb jest właśnie społeczność wiejska, w Polsce to grupa osób na poziomie sołectwa. Bezzwrotna pomoc finansowa miała wpłynąć na poprawę sytuacji na obszarach wiejskich, czego rezultatem miało być rozwinięcie sektora usług na wsi związanego z rolnictwem, tworzenie miejsc pracy w miejscu, gdzie wykonywana jest typowa działalność rolnicza. Jednak ten rozwój uwzględniać musi konieczność przetrwania największych wartości wsi. W Polsce na uwagę zasługuje działalność Ryszarda Wilczyńskiego, który zapoczątkował wprowadzanie programu odnowy wsi w województwie opolskim. Zajmował on wówczas stanowisko Przewodniczącego Sejmiku Samorządowego Województwa

⁵ Ibidem, s. 28.

⁶ Dalej: ARGE.

⁷ W. Idziak, R. Wilczyński, *Odnowa wsi, przestrzeń, ludzie, działania*, Warszawa 2013, s. 19-21.

Opolskiego. W regionie opolskim przez kilka lat funkcjonował program opolskiej odnowy wsi, przekładając na inne tereny swoje doświadczenia. W czasie trwania programu dołączały kolejne sołectwa tego województwa. Region opolski zyskiwał cały czas na wprowadzeniu programu odnowy wsi i swoim doświadczeniem inspirował inne regiony do podjęcia działań w tym zakresie. Jako pierwszy po regionie opolskim dołączył region pomorski. Wtedy został przeprowadzony projekt pilotażowy z kilkoma sołectwami⁸. Niestety, po pięciu latach działań (2001–2006) program ten został zawieszony. Podobnie jak w regionie pomorskim, został też zawieszony program odnowy wsi w województwie śląskim, które wdrażało go od 2004 r. do 2010 r. Natomiast w województwach wielkopolskim i dolnośląskim program ten funkcjonuje od 2009 r. jako program regionalny. W trzech regionach, tj. zachodniopomorskim, kujawsko-pomorskim i świętokrzyskim zostały wdrażane pojedyncze działania typowe dla odnowy wsi, opierały się one na programach lokalnych. W innych województwach programy były planowane⁹. Regionalne programy odnowy wsi stawiały na dobrze przygotowanego lidera wiejskiego, który zainspirowałby lokalne społeczności do uczestnictwa w programach odnowy wsi. Wiązało się to z pewnym przygotowaniem z zakresu wiedzy na temat rozwoju lokalnego, informacji, gdzie poszukiwać należy pomocy finansowej. Ważne było przygotowanie strategii na poziomie swojej miejscowości¹⁰.

Formalnie odnowa wsi jako program regionalny w Polsce rozpoczął się w 1997 r. W kolejnych latach ukazywały się publikacje na temat odnowy wsi w Polsce. Realizowane były projekty i konkursy. Rozpowszechniano wiedzę na ten temat, odbywały się Kongresy Odnowy Wsi. Krajowe Stowarzyszenie Sołtysów na czele z senatorem Ireneuszem Niewiarowskim i dużą grupą osób przeprowadziło projekt, którego celem było inicjowanie procesu odnowy wsi jej Sektorowym Programem Operacyjnym, niestety, podjęte zamierzenie nie zostało przyjęte przez samorządy wojewódzkie. Mimo iż odnowa wsi ma miejsce na poziomie sołectwa i gminy, to województwo może utworzyć program regionalny. Władze wojewódzkie mają możliwość dostarczania informacji z wyższego szczebla. Dochodzi do większej aktywności najniższej jednostki społecznej, jaką jest sołectwo we współpracy z regionem. Przepływ informacji, doświadczeń z przeprowadzanych programów odnowy wsi, a także wskazówek i wiedzy, jest dobrym sposobem na wdrażanie kolejnych projektów i konkursów. Na mocy ustawy o samorządzie gminnym mieszkańcy tworzą pewną wspólnotę samorządową, jaką jest gmina. Ta z kolei ma prawo do utworzenia sołectwa. Problemem jest samo wyrażenie chęci gminy do współpracy z grupą odnowy, która zawiązuje się w danym sołectwie. Bez wzajemnej współpracy z obu stron nie można osiągnąć rezultatu. Gmina jest zobowiązana do przestrzegania zasady pomocniczości. Stąd samo upodmiotowienie sołectwa wiąże się z jej wolą i chęcią podjęcia inicjatywy¹¹. Środki na wsparcie inicjatyw wiejskich pochodzą z wy-

⁸ *Odnova wsi*, [Online], dostępne: www.kss.org.pl, data dostępu: 10.05.2019.

⁹ *Odnova wsi...*, op. cit., www.kss.org.pl.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ W. Idziak, R. Wilczyński, *Odnova wsi...*, op. cit., s. 54.

odrębnionych zasobów budżetu gminy, a te z kolei mogą być przekazane sołectwu lub organizacji społecznej pod warunkiem, że ma ona w swoim statucie takie właśnie zapisane cele. Ważne jest, aby wytworzyć przeświadczenie, iż jako sołectwo jest ono podmiotem i ma pewne zobowiązania w stosunku do organizacji i nadzoru prac w swoim własnym małym wiejskim środowisku. Na dzień dzisiejszy polityka rolna w Polsce ma za zadanie wspieranie rozwoju obszarów wiejskich. Na te cele przeznaczają się również fundusze krajowe, ale w największym stopniu wykorzystywane są środki pomocowe pochodzące z UE.

Współcześnie „odnowa wsi”, jako inwestycja w wieś na bazie wykorzystywania programów pomocowych Unii Europejskiej, jest przypisywana do środków pochodzących z programów finansowego wsparcia z UE. Odnowa wsi, jako pewna metoda i długotrwały proces rozwojowy, przynosi efekty pozytywne, jednak osiągnięte są one po dłuższym czasie. Okazało się, iż Polska ma dobrą bazę dla odnowy „fasadowości”¹² wsi: krajobraz kulturowy obszarów wiejskich, układy tradycyjnej zabudowy o lokalnym, regionalnym charakterze (kościół, kaplice, młyny, wiatraki, spichlerze, zespoły folwarczne i pałacowo-ogrodowe); elementy kultury ludowej (rzemiosło, obrzędowość, muzyka, gwary); urozmaicony krajobraz środowiska naturalnego, bioróżnorodność, różnorodność siedlisk – walory pozaprodukcyjne wsi i rolnictwa. Różnorodność kulturowa i przyrodnicza wsi jest wartością godną pielęgnacji. Na uwagę zasługują walory polskiego rolnictwa – nieprzekroczony krytyczny punkt równowagi ekologicznej w rolnictwie ze względu na tradycyjne metody produkcji stanowią szansę na produkcję „żywności wysokiej jakości”, występują lokalne (unikalne w skali Europy) odmiany roślin i zwierząt gospodarskich. Istnieją dobre warunki dla rozwoju agroturystyki, turystyki kulturowej, edukacyjnej, adaptacja zabytków na cele pozaprodukcyjne. Natomiast barierą jest relatywnie niski poziom kapitału ludzkiego i społecznego, jaki występuje na obszarach wiejskich. Potrzebna jest zatem „odnowa społeczności i duchowości”. Ograniczoność adaptacji europejskich programów odnowy wsi do polskich warunków wynika też z aktualnego, centralistycznego modelu gminy. Możliwością wykorzystania zdobytych doświadczeń, pochodzących z europejskiego Ruchu Odnowy Wsi, jest odwrócenie tego schematu, w którym zasadniczym podmiotem są mieszkańcy lokalni, kierujący swoimi organizacjami społecznymi w celu rozwiązywania problemów, związani z miejscem zamieszkania i życia. Funkcja usługowa zatem powinna być wykonywana przez władzę lokalną i administracją, najważniejszą w realizacji celów strategicznych rozwoju, a działania – nastawione na zaspokajanie potrzeb społeczności¹³.

Przystąpienie Polski do struktur europejskich otworzyło drogę do sięgania po środki finansowe przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich. Sama odnowa wsi to pewien proces, w którym następuje ukształtowanie warunków życia, podniesienie jakości życia, możliwość wykorzystania środków finansowych dostępnych

¹² Fasadowość wsi oznacza także odnowę wsi [przyj. aut.].

¹³ E. Psyk-Piotrowska, *Demarginalizacja wsi drogą: urbanizacji, skansenizacji, samodzielnego rozwoju. Materiały z konferencji Przyszłość wsi polskiej a rola państwa polskiego, polityki rolnej UE oraz aktywności mieszkańców*, [Online], dostępne: <http://www.isp.org.pl/>, 12.01.2016.

z Unii. Takie możliwości okazały się przełomem w rozwoju obszarów wiejskich, który w Europie nastąpił już dość dawno, a w Polsce musiał szybko dostosowywać się do wymagań, jakie zalecała UE. Stawianie na lokalną społeczność stało się świadomym wyborem metody, jaka miała zapewnić rozwój terenów wiejskich w szybszym tempie. Społeczność lokalna najbardziej była świadoma rodzaju kierunków, jakie są niezbędne do uzyskania należytych efektów. Zadaniem gminy było przygotowanie zasad wsparcia dla działań sołectkich strategii. Programy odnowy wsi w głównej mierze miały opierać się na źródłach finansowych z budżetu gminy. Te posiadały środki na rozwój infrastruktury i wspieranie inicjatyw lokalnych. Mogło to odbywać się poprzez przeznaczone na ten cel środki gminne, które miały być przekazywane następnie sołectwu. Środki można było spożytkować zgodnie z celami statutowymi sołectwa nawet dzięki wykorzystaniu zasobów komunalnych, czyli mogły być wykonywane usługi na rzecz społeczności wsi. Podstawową kwestią było świadome i odpowiedzialne zintegrowanie się grupy społecznej do działań na rzecz miejsca własnego zamieszkania. Takie przedsięwzięcia wymagały poparcia i przychylności ze strony władz i organów gminy¹⁴.

Podsumowanie

Obszary wiejskie to około 94% terenu Polski, zamieszkują je nie tylko rolnicy, ale także ludzie, którzy swoje źródło dochodu mają w pobliskich miastach czy zajmują się usługami na wsi. Tempo zmian, które zaczęło zachodzić w naszym kraju w procesie przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do rynkowej, okazało się czasem trudnym dla mieszkańców wsi. Polska przed akcesją, jak i zaraz po przystąpieniu do Unii Europejskiej borykała się z wieloma problemami występującymi na wsi. Szczególne znaczenie miało wsparcie rolnictwa i obszarów wiejskich programami na poziomie krajowym, regionalnym czy lokalnym. W tym czasie powstał Ruch Odnowy Wsi, w którym istotą było wykorzystanie niematerialnych czynników rozwoju związanych z lokalną tożsamością, a przede wszystkim kapitału społecznego wsi.

W XXI w. następuje w Europie przeobrażenie zmian w stadiach rozwoju tożsamości obszarów wiejskich, a co się z tym wiąże, też powiązań z innymi funkcjami rolnictwa. Pojawia się proces dostosowywania się do polityki rolnej całej Unii Europejskiej. Na czoło wychodzi Wspólna Polityka Rolna. Definicja tej polityki nawiązuje do ściślejszej współpracy z Unią Europejską jako organizacji międzynarodowej. Na definicję składa się też wpływ polityki gospodarczej, zmian społecznych czy polityki w odniesieniu właśnie do rolnictwa i obszarów wiejskich. Tworzone są pewne instrumenty prawne, które trafiają do odbiorców, tzw. beneficjentów. Polska na tej integracji europejskiej zyskała i cały czas zyskuje, mając na uwadze modernizację obszarów wiejskich. Doszło do wielu zmian w zakresie rolnictwa i śmiało można stwierdzić, iż wieś została wyciągnięta z zacofania modernizacyjnego, ale też kulturowego w stosunku do krajów Europy Zachodniej. Uznano, że przestrzenie wiejskie to zbiór zasobów na-

¹⁴ E. Psyk-Piotrowska, *Demarginalizacja wsi drogą: urbanizacji, skansenizacji...*, op. cit., <http://www.isp.org.pl>.

turalnych, w których mieszczą się wartości historyczne, tożsamościowe, kulturowe, turystyczne, rekreacyjne. Te podstawowe funkcje, jakie są zbiorem, w skład którego wchodzi wieś, mają wpływ na rozwój polityki obszarów wiejskich¹⁵.

W zagospodarowaniu i planowaniu rozwoju przestrzeni wiejskiej właściwe są działania służące poprawie stanu zarówno infrastruktury technicznej, jak i społecznej. Wieś staje się nie tylko pożądanym miejscem zamieszkania, ale i pracy oraz wypoczynku. Można nawet stwierdzić, iż obecnie dla wielu ludzi zmęczonych życiem w mieście jest atrakcyjnym miejscem do życia. Powinna więc być wyposażona we wszystkie media oraz miejsca, tj. szkoły, ośrodki zdrowia, domy kultury. W wyniku zjawiska rosnącej migracji ludzi ze wsi do miast wielu autorów mówi o „nowej endogenicznej polityce rozwoju obszarów wiejskich wymagającej nowych usług w zakresie zagospodarowania przestrzennego”¹⁶. W kwietniu 2012 r. Rada Ministrów przyjęła strategię na nowy okres programowy. Wizja dotycząca obszarów wiejskich w 2020 r. przewiduje poprawę jakości życia oraz efektywne wykorzystanie zasobów i potencjałów. Zakłada się, że uda się doprowadzić do miejsca i czasu, gdy obszary wiejskie będą atrakcyjnym miejscem zamieszkania i pracy, prowadzenia działalności rolniczej lub innych, które w sposób komplementarny przyczyniają się do wzrostu gospodarczego. Zadaniem obszarów wiejskich ma być dostarczanie dóbr publicznych i rynkowych przy zachowaniu wszelkich walorów charakterystycznych dla obszarów wiejskich w Polsce. Strategia przyjmuje, iż wieś będzie posiadać szeroki dostęp do wysokiej jakości edukacji, zatrudnienia, ochrony zdrowia, dóbr kultury, a obszary wiejskie zachowają swój unikalny charakter.

BIBLIOGRAFIA

Najważniejsze dokumenty:

- Europejska konwencja krajobrazowa, [Online], dostępne: <https://www.nid.pl/upload/iblock/1ec/1ec-0f6042b2e0e4202dce6da6c6f0bb4.pdf>, 10.05.2019.

Druki zwarte:

- Idziak W., Wilczyński R., *Odnowa wsi, przestrzeń, ludzie, działania*, Warszawa 2013.
- Kupidura A., Łuczewski M., Kupidura P., *Wartość krajobrazu. Rozwój przestrzeni wiejskich*, Warszawa 2012.
- Wilczyński R., *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Poznań 2003.
- Zawalińska K., *Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2009.

Najważniejsze artykuły:

- Krzyżaniak M., *Dobre praktyki zagospodarowania przestrzeni wiejskiej na przykładzie laureatów konkursu „Przyjazna wieś”*, [w:] K. Kurowska, M. Gwieździńska-Goraj (red.), *Planowanie przestrzeni wiejskiej*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 24, Warszawa 2012.

¹⁵ K. Zawalińska, *Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2009, s. 88-89.

¹⁶ M. Krzyżaniak, *Dobre praktyki zagospodarowania przestrzeni wiejskiej na przykładzie laureatów konkursu „Przyjazna wieś”*, [w:] K. Kurowska, M. Gwieździńska-Goraj (red.), *Planowanie przestrzeni wiejskiej*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 24, Warszawa 2012, s. 249.

REGIONALNE PROGRAMY ODNOWY WSI
JAKO INSTRUMENTY KSZTAŁTOWANIA PRZESTRZENI WIEJSKIEJ

- Kutkowska B., *Możliwości aktywizacji rolniczych obszarów problemowych w krajach Unii Europejskiej i w Polsce (na przykładzie wsi sudeckich)*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Seria Rolnictwo LXXIX, nr 414, Wrocław 2001.
- *Odnowa wsi*, [Online], dostępne: www.kss.org.pl, data dostępu: 10.05.2019.
- Psyk-Piotrowska E., *Demarginalizacja wsi drogą: urbanizacji, skansenizacji, samodzielnego rozwoju. Materiały z konferencji „Przyszłość wsi polskiej a rola państwa polskiego, polityki rolnej UE oraz aktywności mieszkańców”*, [Online], dostępne: <http://www.isp.org.pl/>, 12.01.2016.

MARZENA SOBCZAK-MICHAŁOWSKA

Wyższa Szkoła Gospodarki

Seniorzy i ich (nie)codziennosc
– analiza wybranych instrumentów polityki społecznej
Senior Citizens and Their Everyday and Out of the Ordinary Life
– The Analysis of Selected Social Policy Instruments

Abstrakt: Postępująca ekspansja starości demograficznej (wg szacunków w 2050 r. 1/3 ludności Europy będą stanowią osoby w wieku poprodukcyjnym) wymaga kształtowania otoczenia społecznego oraz funkcjonowania właściwie zorganizowanych sieci wsparcia dla osób w schyłkowej fazie życia. Jednym z założeń polityki inkluzyjnej Unii Europejskiej jest uczenie się przez całe życie (*lifelong learning*) oraz solidarność międzypokoleniowa. Można nawet odnieść wrażenie, iż traktowane są one w kategoriach swoistego remedium na ryzyko zmarginalizowania. W tym kontekście interesujące wydają się analizy codziennej aktywności ludzi w wieku emerytalnym z uwzględnieniem kryterium miejsca zamieszkania, płci, programów realizowanych na poziomie społeczności lokalnych.

Artykuł koncentruje się na wskazaniu działań w obszarze aktywności ludzi starszych, realizowanych na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym, przy uwzględnieniu komplementarnej roli sektora publicznego i niepublicznego. Elementy polityki na rzecz osób starszych realizowane są wieloaspektowo – od poziomu polityki rynku pracy, systemu podatkowego, systemu edukacji, rozwiązań infrastrukturalnych po działalność państwa w obszarze turystyki, sportu, kultury czy wolontariatu.

Abstract: Systematic demographic ageing (following the estimates for year 2050 – the elderly people in the age of retirement will make up 1/3 of Europe's population) requires from us that we shape social environment and build well organized and well functioning networks of support for the citizens approaching the final phase of their lives. In order to eradicate the risk of social exclusion, the European Union (EU) promotes lifelong learning and solidarity between generations as the key assumptions of the social inclusion policy. One may get the impression that these postulations are perceived as a kind of remedy for the risk of exclusion. In this context, the analysis of everyday activities of the senior citizens at the age of retirement with regard to such criteria as: their place of residence, sex, programs carried out on the level of local societies seem well justified.

The present paper seeks to indicate actions associated with the activity of the senior citizens conducted at the central, regional and local levels with reference to the complementary role of the public and private sectors. The elements of social policy for the benefit of the senior citizens are carried out in a variety of domains, such as: labor market policy, tax policy, system of education, infrastructure solutions, as well as state tourism, sport, culture, or volunteering policies.

Polityka wobec osób starszych określana jest jako polityka realizacji interesów osób starszych. Dotyczy potrzeb i warunków bytu ludzi starszych i ma na celu te działania, które w sposób planowy i celowy mają wpłynąć na poprawę ich sytuacji życiowej. Służy temu system świadczeń związanych z zabezpieczeniem społecznym.

Polityka społeczna zakłada działania na rzecz praw tej kategorii ludzi. Dotyczy to oświaty, kultury, ochrony zdrowia, organizacji czasu wolnego, ochrony pracy ludzi starszych, pomocy obłożnie chorym, pracy socjalnej z osobami starszymi, kształtowania odpowiednich warunków mieszkaniowych, pomocy instytucjonalnej oraz warunków materialnych seniorów. Polityka społeczna, uwzględniając prawa człowieka starszego, uwzględniać powinna przede wszystkim jego godność. Stosunek do człowieka starszego jest miarą humanistycznych stosunków w społeczeństwie.

Politykę społeczną wobec osób starszych zdefiniować można jako system realizowanych w jej ramach działań, mających na celu wszechstronną kompensację malejących wraz z wiekiem możliwości samodzielnego zaspokajania potrzeb, integrację z lokalną społecznością oraz przygotowanie do starości. Generalnie można wskazać na dwa cele, stanowiące niejako myśl przewodnią współczesnej polityki społecznej wobec osób starszych. Są to: prawo do samostanowienia i decydowania o swojej przyszłości i kształtowania hierarchii własnych potrzeb oraz współodpowiedzialność za swoje losy. Formowanie celów polityki społecznej wobec osób starszych jest procesem wymagającym uwzględnienia nie tylko obiektywnych potrzeb ludzi starszych i ich otoczenia, ale i finansowych możliwości podmiotów odpowiedzialnych za realizację tej polityki. Podejścia do pomocy osobom starszym mogą być następujące:

- autonomia – to zachowanie przez nich suwerenności w podejmowaniu decyzji o sposobach życia w starości;
- integracja – zapewnienie starszej generacji warunków do udziału w życiu społecznym;
- opieka – zapewnienie pomocy w razie wynikającego z wieku lub stanu zdrowia ubytku sił fizycznych lub psychicznych;
- organizacja – której zadaniem jest koordynacja działania podmiotów polityki wobec ludzi starszych.

Główne cechy okresu starości

Starość i starzenie się to pojęcia, które nie zostały jeszcze jednoznacznie zdefiniowane zarówno przez nauki biologiczne, jak i społeczne. Pierwsze z tych pojęć traktowane jest jako zjawisko, faza życiowa, drugie natomiast jest procesem. Starość jako etap, stan w życiu człowieka ma charakter statyczny, starzenie się natomiast, traktowane jako proces rozwojowy, jest zjawiskiem dynamicznym. Postępujące zmiany społeczno-ekonomiczne, coraz szybszy postęp techniczno-informatyczny, wzrost stopy życiowej ludności, rozwój i osiągnięcia medycyny, przyczyniają się do wydłużenia życia ludzkiego. Konsekwencją tego jest szybszy wzrost liczby osób w podeszłym

wieku, niż liczby osób nowo narodzonych. O tym, że starość jest nieunikniona, wie każdy z nas, starzejemy się wszyscy. Starość (zależnie od jednostki, od społeczeństwa) przebiega w różny sposób, ma różne oblicza. Starość nie powinna być utożsamiana z chorobą, gdyż jest etapem rozwoju osobniczego, następującym po okresie dojrzałości. W przeszłości utożsamiano starzenie się z pojawiającą się i stopniowo postępującą niewydolnością ważnych dla życia narządów. Czym jest dokładnie starzenie się? Oznacza ono stopniowe zmniejszenie rezerwy czynnościowej narządów, które zmniejszają możliwość zachowania równowagi wewnątrzustrojowej. Jest to proces ciągły i nieodwracalny. Starzenie się ma duże znaczenie indywidualne i społeczne, ponieważ zbliża człowieka do okresu starości. Granice starości są bardzo płynne, a sam proces starzenia się przebiega etapami. Najpierw jest etap starzenia się społecznego, dopiero później następuje starzenie fizyczne. Starzenie się zależy od sposobu i warunków życia. Odmienne będzie przebiegało u mężczyzn i kobiet, inaczej na wsi i w mieście. Do najczęściej spotykanych zalicza się 4 okresy starości:

- 60-69 lat – wiek początkowej starości;
- 70-74 lata – wiek przejściowy między początkową starością a wiekiem ograniczonej sprawności fizycznej i umysłowej;
- 75-84 lata – wiek zaawansowanej starości;
- 85 lat i więcej – niedołączna starość.

Jednakże wiek kalendarzowy nie jest jednak najważniejszym miernikiem nasilenia się procesów starzenia. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), za początek starości uznaje 60. rok życia.

Wyróżnia w niej trzy zasadnicze etapy: od 60. do 75. roku życia – wiek podeszły (tzw. wczesna starość); od 75. do 90. roku życia – wiek starchy (tzw. późna starość); 90. rok życia i powyżej – wiek sędziwy (tzw. długowieczność).

Za podstawowe cechy starości uważa się:

- znaczny spadek zdolności adaptacyjnych człowieka w wymiarze biologicznym, psychospołecznym;
- postępujące ograniczenie samodzielności życiowej;
- stopniowe nasilenie się zależności od otoczenia.

Do najważniejszych problemów ludzi starszych można zaliczyć: samotność, chorobę, inwalidztwo, życie w ubóstwie, poczucie nieprzydatności. Wszystkie te problemy wskazują na istniejącą marginalizację osób starszych jako zbiorowości, czego przykładem może być stopniowe eliminowanie ich z aktywnego życia zawodowego i społecznego w momencie przekraczania granicy wieku emerytalnego. Osoby starsze boją się nie tylko chorób i niepełnosprawności, ale także osamotnienia i nietolerancji, gdyż w dzisiejszych czasach panuje kult młodości. Wiadomym jest, że wraz z wiekiem człowiek słabnie. Ma to swój negatywny skutek nie tylko dla osoby starzejącej się. Jest to dla niej samej zagrożenie ze względu na osoby i przedmioty ją otaczające, gdyż

może ona stać się potencjalną ofiarą napaści, kradzieży itp. oraz może nie radzić sobie z niektórymi czynnościami wymagającymi użycia większej siły i sprawności.

Proces starzenia się społeczeństw obserwowany jest od ponad ćwierć wieku, polega na systematycznym wzroście udziału ludzi starszych w całej populacji. W literaturze przedmiotu proces starzenia się rozpatrywany jest w trzech głównych aspektach:

- biologicznym – czas biologicznego starzenia się warunkują także (poza genami) warunki zewnętrzne: przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne, kulturowe);
- psychologicznym (starzenie się psychiczne to działanie czasu na osobowość człowieka oraz na jego życie emocjonalne i duchowe);
- społecznym (stopniowe wycofanie się z życia społeczno-zawodowego).

Starość jest okresem trudnym, człowiek musi zostać do niej odpowiednio przygotowany. Na to, jak jest ten okres przeżywany, mają wpływ różne czynniki – zarówno indywidualne, w tym genetyczne, jak i społeczne. Ludzie starsi stają się coraz mniej sprawni, coraz więcej chorują. Rozwój geriatry i gerontologii przyczynia się do postępu w działaniach na rzecz poprawy jakości życia w okresie starości. Powszechne przygotowanie się do starości stanowi nowe wyzwanie dla współczesnych społeczeństw. Zasadnicze znaczenie w procesie edukacji dla dobrego przeżywania starości ma motywowanie ludzi do aktywności tak fizycznej, jak i intelektualnej.

W miarę przybywania lat potrzeby człowieka się zmieniają, gdyż zmienia się perspektywa życiowa. Z jednej strony ogromnej wagi nabierają banalne sprawy dnia codziennego, z którymi starszy człowiek boryka się z coraz większymi trudnościami na skutek postępującej słabości własnego organizmu, a z drugiej strony ambicje i motywacje, które kierowały zachowaniem i dążeniami w latach wcześniejszych, odchodzą powoli w cień. Pojawia się refleksja dotycząca przeszłości. Coraz częściej myśli się o przyszłości i końcu własnego życia. Pojawiają się smutek i strach.

Największym problemem społecznym ludzi starszych jest samotność. Często człowiek starszy znajduje się w niekorzystnej sytuacji we własnej rodzinie. W toku licznych i szybkich przemian przeobrażeniu ulega także model rodziny. Znikają dwu-, trzypokoleniowe rodziny, w których osoby starsze mogły liczyć na opiekę, zainteresowanie. Rodzina, która w sferze emocjonalnej wypełniała całe życie, usamodzielnia się, często partner umiera. Seniorzy polscy żyją najczęściej w rodzinach swych dzieci. Rodziny korzystają z obecności oraz pomocy babci czy dziadka, tym bardziej, że instytucje opieki nad dziećmi są słabo rozwinięte, a na wsi prawie ich nie ma. Problem pojawia się wówczas, gdy starszy człowiek staje się niesprawny, iż zaczyna to obarczać rodzinę. W polskiej rzeczywistości rodzina nie znajduje dostatecznej pomocy instytucjonalnej w sprawowaniu opieki i pielęgnacji nad człowiekiem starszym i niepełnosprawnym. Na miejsce w domu pomocy społecznej muszą czekać latami, gdyż jest ich wciąż za mało. Marginalnym zjawiskiem obecnych czasów jest również fakt, że osoby starsze stają się niepotrzebne, a pozwala się im egzystować ze względu na comiesięczną emeryturę, którą się im zabiera.

Instrumenty w działaniach państwa wobec seniorów

W Polsce mamy do czynienia z paradoksalną sytuacją dotyczącą postrzegania roli państwa wobec starszej populacji. Z jednej strony badania opinii sytuują instytucje rządowe jako absolutnie odpowiedzialne za sytuację osób starszych, a z drugiej osoby starsze najczęściej żyją w rodzinach swych dzieci i od nich uzyskują pomoc. Polska transformacja, określana przez niektórych politologów i ekonomistów mianem luki międzysystemowej, przyniosła zarówno negatywne, jak i pozytywne zjawiska.

Do negatywnych zjawisk, mających wpływ na utratę poczucia społecznego bezpieczeństwa zalicza się:

- bezrobocie i szarą strefę zatrudnienia;
- spadek dochodu narodowego;
- spadek produkcji przemysłowej;
- wzrost przestępczości;
- pogorszenie się wskaźników zdrowia;
- zwiększenie się odsetka osób ujemnie oceniających swój bilans życiowy;
- spadek poziomu życia (wzrost cen, kosztów utrzymania się, inflacja).

Do pozytywnych zjawisk natomiast zalicza się:

- przemiany w strukturze własności;
- swobodę w podejmowaniu działań gospodarczych;
- demokratyzację życia społeczno-politycznego;
- konkurencję na rynku oraz brak przymusu ekonomicznego.

Konsekwencje tych wydarzeń w szczególny sposób dotknęły też osoby starsze, gdyż dramatyczne zmiany na rynku, a zwłaszcza zmiana koncepcji opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, były trudne do zaakceptowania dla większości osób konserwatywnych z natury ich wieku. Owa zmienność i fazy uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i politycznych polskiego kryzysu i transformacji (od ekonomii socjalistycznej do gospodarki wolnorynkowej) dostarcza niepowtarzalnej szansy śledzenia jakości życia osób starszych, ich statusu materialnego, usytuowania w rodzinie, zadowolenia z życia, oceny własnego zdrowia oraz znaczenia dla nich organizacji pozarządowych i różnych form samopomocy.

Sytuacja ekonomiczna polskich seniorów

Zgodnie z Deklaracją powszechną praw człowieka (ONZ 1948, art. XXV.1) każdy człowiek i jego rodzina powinien mieć zapewnione zdrowie i dobrobyt. Dotyczy to wyżywienia, odzieży, mieszkania, opieki lekarskiej i koniecznych świadczeń społecznych, oraz prawa do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, choroby, niezdolności

do pracy, wdowieństwa, starości lub utraty środków do życia w inny sposób od niego niezależny. Rzeczywistość w życiu ludzi starych jest jednak inna. O czym świadczy ogólna analiza sytuacji ekonomicznej, w jakiej znajdują się polscy seniorzy, a wiąże się z tym temat emerytur, rent (zasad ich przyznawania, wielkości kwot niezależnych). Często bowiem świadczenia te są jedynym źródłem dochodu, źródłem utrzymania osób starszych. W globalnym ujęciu należy stwierdzić, że 90% seniorów utrzymuje się wyłącznie ze świadczeń emerytalnych. Posiadanie własnych pieniędzy daje osobom starszym poczucie samodzielności. Wysokość emerytury ma szczególne znaczenie zarówno dla osób samotnych (pozbawionych naturalnego oparcia rodzinnego), jak dla osób żyjących z rodziną. W Polsce zgodnie z Ustawą z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, aby nabyć prawo do emerytury należy spełnić następujące warunki:

osiągnięcie powszechnego wieku emerytalnego wynoszącego:

- dla kobiet: 60 lat;
- dla mężczyzn: 65 lat;

udowodnienie okresów składkowych lub nieskładkowych łącznie:

- kobiety 20 lat;
- mężczyźni 25 lat.

Niektórzy z tej grupy wiekowej mogą skorzystać z wcześniejszych emerytur, przy których przyznawaniu stosuje się obniżony wiek emerytalny, jeżeli wykaże się odpowiedni staż pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Osoby takie mogą otrzymać tzw. emeryturę niepełną, ze względu na niższy staż (15 lat dla kobiety, 20 lat dla mężczyzny) oraz po ukończeniu odpowiednio 55 i 60 lat.

Wyżej wymienione zasady dotyczą osób urodzonych przed 1 stycznia 1949 r. Jeżeli natomiast chodzi o osoby urodzone po 1 stycznia 1949 r., to przy staraniach o emeryturę muszą one mieć skończony ustawowy wiek emerytalny, tj. odpowiednio 60 i 65 lat. Nie trzeba udowadniać okresów składkowych czy nieskładkowych. Kwotę takiej emerytury stanowi zwaloryzowana suma składek na ubezpieczenie emerytalne, zapisana na koncie ubezpieczonego od 1 stycznia 1999 r., powiększona o zwaloryzowany kapitał początkowy.

Zgodnie z wyżej wymienioną Ustawą z 17 grudnia 1998 r., według art. 851, kwota najniższej renty z tytułu niezdolności do pracy wynosi od 1 marca 2003 r. miesięcznie:

- 552,63 zł dla osób całkowicie niezdolnych do pracy;
- 425,09 zł dla osób częściowo niezdolnych do pracy.

Kwota najniższej emerytury wynosi miesięcznie 552,63 zł (od 1 marca 2003 r.).

Jednak premier w swoim exposé zaproponował zmiany w systemie emerytalnym i zapowiedział, że od 2013 r. stopniowo zrównywany i podwyższany będzie wiek przechodzenia na emeryturę kobiet i mężczyzn do 67 lat. Podnoszenie wieku emerytalnego ma następować systematycznie o 1 miesiąc co cztery miesiące.

W związku z tym wymagany poziom ma zostać osiągnięty dla mężczyzn w 2020 r., a dla kobiet w 2040 r. Stopniowe wprowadzenie nowego wieku emerytalnego ma pozwolić na aktywną politykę państwa wspierającą zatrudnienie osób starszych.

Dzięki wydłużeniu i zrównaniu wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn państwo ponoć przestanie nadmiernie zadłużać obecne i przyszłe pokolenia na potrzeby emerytur. Ponadto dłuższy okres pracy miałyby oznaczać wyższe emerytury, zwłaszcza dla kobiet.

Dodatki do emerytur i rent

Wysokości dodatków do świadczeń emerytalno-rentowych od 1 marca 2003 r. wynoszą:

- dodatek pielęgnacyjny, za tajne nauczanie, zasiłek pielęgnacyjny 141,70 zł;
- dodatek pielęgnacyjny dla inwalidy wojennego całkowicie niezdolnego do pracy i samodzielnej egzystencji 212,55 zł;
- dodatek dla sieroty zupełnej 266,33 zł;
- dodatek kombatantki, świadczenie w wysokości dodatku kombatanckiego 140,99 zł;
- dodatek kompensacyjny 21,15 zł;
- świadczenie pieniężne dla żołnierzy zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnianych w kopalniach węgla, kamieniołomach, zakładach wydobywania rud uranu i batalionach budowlanych – w zależności od liczby pełnych miesięcy trwania pracy od 7,07 zł do 140,99 zł;
- świadczenie pieniężne przysługujące osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR – w zależności od liczby pełnych miesięcy trwania pracy od 7,07 zł do 140,99 zł.

Dzięki powszechności systemu emerytalno-rentowego oraz zasad automatycznej indeksacji emeryci mogą pomagać swoim dzieciom; w Polsce mamy do czynienia z sytuacją, w której kierunek prywatnych transferów biegnie od generacji starszej do młodszej. Ubóstwo wśród osób starszych jest znacznie mniejsze niż w młodszej populacji. Niemniej jednak, osoby starsze mogą czuć pewne uzależnienie pod względem ekonomicznym. Dotyczy to braku odpowiednich środków na zaspokojenie potrzeb. Ze względu na różnorodność wysokości dochodów osób starszych, uzależnienie to nie dotyczy wszystkich i nie w jednakowym stopniu. Uzależnienie to pogłębia się wraz ze starzeniem się człowieka. Jest to efekt spadku realnej wartości świadczeń społecznych, będących głównym źródłem utrzymania oraz spadku wydajności pracy osób starszych aktywnych zawodowo.

Mimo że osoby starsze są samodzielnie ekonomiczne (97%), 74% utrzymuje się z emerytury, tylko kilka procent żyje na koszt społeczny, nieco ponad 6% pracuje

zawodowo, to jednak komfort życia osób starszych jest gorszy niż w innych krajach. W Polsce świadczenia społeczne nie są wysokie, prawie 84% osób otrzymuje świadczenia na pograniczu czy poniżej przeciętnej płacy w gospodarce narodowej.

Poza podstawowymi świadczeniami, państwo oferuje także pewne formy wsparcia:

- ulgi w płatnościach za usługi;
- zwolnienia z opłat za abonament radiowo-telewizyjny i za korzystanie ze środków komunikacji;
- zwolnienia od niektórych opłat dla tych, którzy ukończyli 75 lat (oraz dla kombatantów); dla wyżej wymienionej grupy osób emerytury powiększone są o zasiłki pielęgnacyjne.

Wprowadzona reforma nie daje więc osobom starszym pewności utrzymania się z emerytury, jest zagrożeniem dla warunków bytowych. Niskie świadczenia nie pozwalają często na zaspokojenie podstawowych potrzeb.

W 2002 r., w wyniku reformy emerytalnej, przez ówczesny rząd został utworzony Fundusz Rezerwy Demograficznej (FRD), w którym miały być gromadzone środki na wypłatę świadczeń emerytalnych w czasie niekorzystnych zmian na rynku pracy po roku 2020. Jednak teraźniejszy rząd już dziś łąca budżet Funduszu Ubezpieczeń Społecznych środkami odkładanymi z FRD na finansowanie bieżącej wypłaty emerytur i rent, co może spowodować problemy w przyszłości, bo przecież w założeniach Fundusz miał być wykorzystany dopiero wtedy, gdy mniej osób będzie pracowało i płaciło składki, a więcej będzie pobierało świadczenia. Od ubiegłego roku jest tak, że rząd bierze część pieniędzy z Funduszu, ale nie dlatego, że mamy złą sytuację demograficzną, tylko dlatego, że mamy złą sytuację finansów publicznych. I za kilka czy kilkanaście lat znowu będziemy mieli problem, ale już nie będziemy mieli skąd brać pieniędzy.

Problemy zdrowotne ludzi starszych w ich ocenie

Trudna sytuacja finansowa odgrywa również istotną rolę w kwestii zdrowotnej osób starszych. Jak wiadomo, osoby starsze wymagają większej opieki lekarskiej ze względu na wiek i zachorowania, urazy, i schorzenia, jakie w związku z nim się pojawiają. Jednak często ich na to nie stać i w efekcie powoduje to częstsze ich zachorowania i co gorsze, szybszą śmierć. Okres zmian systemowych przyniósł nowe, dynamiczne, o różnym kierunku, zmiany w aspekcie zdrowia. Pojawiły się nowe, nieznane dotąd, wręcz niedostępne szanse dla jednostki, ale też nowe czynniki ryzyka socjo-ekonomicznego, które mają swoje konsekwencje zdrowotne. Transformacja przyniosła ze sobą wiele reform, których wdrożenie w życie nie jest łatwe. Okazuje się też, że często reformy te wprowadzane były błędnie, a do ich skutków bardzo trudno jest się przyzwyczaić, zwłaszcza ludziom, którzy nie lubią zmian, a do których należą starsi. Jedną z takich reform była reforma służby zdrowia. Z jednej strony ludziom starszym dała ona możliwość wyboru lekarzy w profesjonalnie zaopatrzonych klinikach,

wyspecjalizowanych w dolegliwościach osób starszych. Dała większe szanse wyboru w domach pobytu dziennego i całodobowego. Z drugiej zaś strony reforma służby zdrowia szczególnie dotkliwie uderzyła w osoby starsze. Chodzi tu o trudności w odnalezieniu się pośród nowych lekarzy rodzinnych, skierowań, kolejek do kas chorych. To oni muszą czekać na miejsca w szpitalu, stać w kolejkach w przychodniach. Na prywatnego lekarza w obliczu bardzo niskich rent i emerytur ich nie stać. Dlaczego ta reforma uderza akurat najdotkliwiej osoby starsze? Ponieważ to one z racji swego wieku i zmian chorobowych potrzebują lekarzy najbardziej. Wejście w starość uważane jest za początek problemów zdrowotnych, które z każdym rokiem objawiać się mogą kumulacją cierpień fizycznych, ale też psychicznych.

Główne instytucje pomocy społecznej na rzecz seniorów

Rodzina, mimo chęci i starań, nie zawsze sama jest w stanie zapewnić pełną pomoc seniorom. Dlatego, aby skuteczniej pomagać, ułatwiać tym ludziom życie, należy wspierać rodzinę w jej funkcjach opiekuńczych. O prawie osób w podeszłym wieku do opieki instytucjonalnej i o obowiązkach instytucji świadczących tę formę pomocy stanowi Europejska Karta Społeczna. Państwo gwarantuje przede wszystkim świadczenia pieniężne, jednak system emerytalno-rentowy nie jest doskonały i często powoduje niedostatki materialne. Niskie dochody sprawiają, że osoby w starszym wieku należą do najbiedniejszej warstwy społecznej. Dlatego, aby temu zapobiec, zostały powoływane do działań różne instytucje niosące pomoc ludziom w podeszłym wieku. Jedną z podstawowych instytucji służących osobom starszym jest Ośrodek Pomocy Społecznej (OPS). Usługi oferowane w takich ośrodkach ściśle określa Ustawa o pomocy społecznej z 29 listopada 1998 r. (z późn. zm.). Celem głównym takiego ośrodka jest dążenie do jak największej samodzielności jej podopiecznych i ich aktywizacja w podejmowaniu działań zmierzających do poprawy jakości własnego życia. Usługi opiekuńcze są realizowane przy ścisłej współpracy z Polskim Czerwonym Krzyżem (PCK) oraz Polskim Komitetem Pomocy Społecznej (PKPS). Współpraca ta obejmuje pomoc w zaspokajaniu potrzeb życiowych, opiece higienicznej oraz w zapewnieniu kontaktu z otoczeniem.

Biorąc pod uwagę generalną zasadę pomocy starszym ludziom, która mówi o tym, że możliwie jak najdłużej człowiek starszy powinien być w swoim dotychczasowym, rodzinnym, czyli dobrze mu znanym środowisku, powstały ośrodki pobytu dziennego. Zadaniem takich ośrodków jest zapewnienie opiekuńczego otoczenia i wsparcia emocjonalnego w ciągu dnia.

Ośrodkiem, który udziela pomocy typowo środowiskowo-otwartej, jest dom pobytu dziennego, który ludziom starszym zapewnia:

- posiłki;
- usługi opiekuńczo-rehabilitacyjne;
- zabiegi higieniczne (kąpiel, strzyżenie);

- zabiegi rekreacyjno-kulturalne (zabawy taneczne, występy artystyczne, wycieczki);
- pomoc w załatwianiu swoich codziennych spraw, stanowiących szczególną trudność.

Ośrodek taki odciąża rodziny od pełnienia całodobowej opieki.

Formą pomocy społeczno-środowiskowej, będącej czymś pośrednim między domem a instytucją, są dzienne domy pomocy społecznej, które sprawdzają się w kwestiach aktywizowania ludzi starszych. Są one istotnym ośrodkiem wsparcia dla nich, wręcz formą kompleksowego zaspokajania potrzeb. Dzięki pomocy środowiskowej wiele osób starszych może uniknąć pobytu w domu pomocy społecznej, które często traktuje się jako zło konieczne. W sytuacji, kiedy starsi są przewlekle somatycznie chorzy, upośledzeni umysłowo, psychicznie chorzy, lub gdy ze względu na wiek, stan zdrowia, sytuację rodzinną nie potrafią samodzielnie funkcjonować i nie można zapewnić im należytej opieki w miejscu zamieszkania, wówczas są kierowani do domu pomocy społecznej. Pomimo wszystkich zmian, reform i modernizacji, jakie przeżywamy w pomocy społecznej po 1989 r., w świadomości zwykłego człowieka przejście do DPS ma charakter czegoś tragicznego, determinującego, wręcz ostatecznego. Nagle dotychczasowe życie staje się przeszłością. Domy pomocy społecznej świadczą całodobową pomoc. Prowadzą różne zajęcia terapeutyczne (indywidualne, grupowe), dostosowane do potrzeb i możliwości mieszkańców, a niezbędne dla utrzymania ich w maksymalnej sprawności (psychoterapia, usprawnianie ruchem, zabiegi fizjoterapeutyczne, terapia zajęciowa, rekreacja, bibliotekarstwo). Zapewniają także wsparcie w zakresie całodobowej opieki pielęgniarstwa, zabezpieczenia potrzeb socjalno-bytowych i opieki duszpasterskiej.

Skala potrzeb społecznych w tej sferze jest bardzo duża i wciąż wzrasta. Pomimo że standard DPS na przestrzeni ostatnich lat znacznie się poprawił, zawsze będą one dla osób starszych rozwiązaniem ostatecznym. Dopóki człowiek może mieszkać i funkcjonować wśród swoich bliskich, powinien jak najdłużej tam pozostawać. Wśród pozostałych placówek i instytucji wspierających osoby w podeszłym wieku wyróżnić można:

- domy pogodnej jesieni,
- pensjonaty dla osób starszych,
- hospicja,
- schroniska,
- noclegownie dla bezdomnych,
- jadłodajnie dla ubogich.

Sieć istniejących instytucji i placówek wspomagających osoby starsze jest wciąż niewystarczająca, oferty są zbyt małe w stosunku do ogromu potrzeb społecznych. Dotyczy to zarówno miejsc, jak i niezadowalającej jakości usług. W działaniach na

rzecz ludzi starszych obowiązkiem całego społeczeństwa, a zwłaszcza władz rządowych i samorządowych różnych szczebli, jest zapewnienie godnych warunków życia, należytej pozycji społecznej (przez właściwe regulacje prawne i rozwiązania organizacyjne). System wsparcia powinien obejmować zarówno opiekę, ale i kształcenie ludzi w podeszłym wieku. Znacznie gorzej należy ocenić publiczne świadczenia pielęgnacyjne. Instytucjonalna opieka nad osobami starszymi jest zakresowo niewielka, a jej jakość pozostawia wiele do życzenia. Także w przypadku usług opiekuńczych świadczonych w domu mamy sytuację niezadowalającą. Zasiłek pielęgnacyjny jest przyznawany automatycznie po przekroczeniu 75. roku życia, a usługi opiekuńcze nie są zorganizowane w specjalnym systemie. Są to w zasadzie tylko usługi pomocy społecznej, która przede wszystkim proponuje odpłatną pomoc opiekunki, pomoc sąsiedzka, wolontariat lub też umieszczenie w domu pomocy społecznej. Osoba wymagająca pielęgnacji przed ukończeniem 75. roku życia może ubiegać się o takie świadczenie, jeśli zaliczona zostanie do osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym przez lekarza orzecznika z Zespołu ds. Orzekania o Stopniu Niepełnosprawności działającego przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie powołanym przez starostę.

Osoby starsze mogą czuć pewne uzależnienie funkcjonalne, które pogłębia brak w dostatecznej ilości i odpowiednich rodzajów sprzętu ortopedycznego i rehabilitacyjnego. Nadto niski jest standard techniczny mieszkań zajmowanych przez starszych ludzi oraz gorsze jest ich wyposażenie w urządzenia ułatwiające kontakt ze światem (winda, telefon) oraz ułatwiający wykonywanie różnego typu prac sprzęt gospodarstwa domowego (pralki automatyczne). Równie ważna jest aktywność religijna, która wzrasta wraz z wiekiem. Transformacja przyniosła ze sobą nie tylko pozytywne aspekty życia. Doszło do negacji wielu wartości, niegdyś nietykalnych. Niejednokrotnie starsi stają się ofiarami nachalności akwizytorów, nierzetelności sprzedawców, poddają się perswazji i manipulacji zawartej w reklamach, supermarketach. Wzrosła do granic możliwości przestępczość, agresja, chuligaństwo, z którymi nie radzi sobie przede wszystkim człowiek starszy. Boi się on często wychodzić na ulicę, często jest ofiarą wyłudzeń, napaści, kradzieży. Zmiana ustroju, rozwój i wprowadzenie nowych technologii spowodowały przekształcenie warunków pracy – coraz więcej osób boryka się z bezrobociem. Często są to również osoby starsze, które pracowały w jednym zawodzie przez wiele lat i w tej chwili nie chcą lub nie potrafią przekwalifikować się. Ponadto dochodzi tu konflikt pokoleń, gdyż od osób starszych oczekuje się, że w pewnym wieku zwolnią stanowiska pracy dla młodszych. Otwarcie się Polski na świat spowodowało rozwój kraju, a wraz z nim powstanie nowych zawodów, specjalizacji itp. Rynek pracy narzuca posiadanie pewnych umiejętności. Należą do nich: umiejętność współpracy w grupie, ale też indywidualizm (wcześniej zwalczany), kreatywność, elastyczność, mobilność. Mając przez tyle lat inne nawyki, niezwykle trudno wypracować w sobie nowe przyzwyczajenia. Ludzie starsi to nie tylko osoby w wieku emerytalnym. Można do nich zaliczyć także osoby, które krótko przed przejściem na emeryturę zostają zwolnione lub stawia się im ultimatum, aby doksztalciły się zawodowo.

Wyżej opisane problemy dotyczą właśnie ich, a w Polsce tradycje uczenia się przez całe życie nie są na tyle silne, aby ludzie w takich sytuacjach potrafili sobie radzić z zaistniałymi problemami. Dotychczas uważano, że zapewnienie warunków materialnych i opieki wystarcza, nie liczone się z potrzebami wyższego rzędu ludzi starszych. A starsi mają również takie potrzeby, niekiedy bardziej rozwinięte niż ludzie młodzi. Państwo zaspokaja niektóre z tych potrzeb, np. powoływanie instytucji wspomagających kształcenie, dokształcanie i rozwijanie zainteresowań wśród osób starszych. Są to instytucje formalne, jak Uniwersytety Trzeciego Wieku, ale także nieformalne, pozainstytucjonalne, w klubach seniora, kołach zainteresowań itp. Pierwszy polski Uniwersytet Trzeciego Wieku powstał w 1975 r. w Warszawie. Celem Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest włączenie osób starszych do kształcenia ustawicznego, aktywizacja intelektualna, psychiczna i fizyczna słuchaczy, jak również opracowanie metod edukacji i wdrażanie profilaktyki gerontologicznej.

Do form kształcenia należą:

1. Działalność dydaktyczna – obejmuje wykłady z takich dziedzin nauki, jak: historia, socjologia, filozofia, medycyna, geografia, sztuka.
2. Zajęcia kulturalno-rekreacyjne: spotkania z ciekawymi ludźmi (spotkanie z malarzem, rzeźbiarzem, etnografem, archeologiem), spacer z przewodnikiem, wycieczki autokarowe, udział w wystawach, festynach.
3. Warsztaty i sekcje zainteresowań (warsztaty rękodzieła artystycznego, warsztaty malarskie, sekcja piosenki, gimnastyka rehabilitacyjna, zajęcia na basenie).

W latach 90. zaczęto skupiać większą uwagę na problemach ludzi starszych i ma to z pewnością swój pozytywny oddźwięk, gdyż uważam, że naród, który nie szanuje swoich seniorów, to naród bez przyszłości. Owo zainteresowanie zaowocowało ogłoszeniem roku 1999 Rokiem Seniora. ONZ chciała w ten sposób zwrócić szczególną uwagę na sytuację seniorów pod koniec XX w. Dzięki takim akcjom nagłaśniane są sprawy seniorów i oni sami mogą dowiadywać się więcej o możliwościach realizowania siebie w tym wieku.

ALEXANDRA POZNIAK

The Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank

Sociocultural prerequisites for the development of pedagogical profiling in schools of Belarus

Abstract: The article reveals the relevance of profiling at the stage of high school education. As an example the specificity of pedagogical profiling and experience of its organization in the Republic of Belarus are considered. The genesis of the idea of propaedeutic training of future teachers back in high school is presented. The key prerequisites for productive implementation of the model of pedagogical profiling in school at the present stage are substantiated.

Key words: Pedagogical classes, profiling, pedagogical profiling, teacher training, socio-cultural prerequisites.

Training of teachers is one of the priorities of the National Strategy for Sustainable Socio-Economic Development of the Republic of Belarus. The quality of pedagogical education ultimately determines the quality of human capital in the Belarusian society.

In the Republic of Belarus in 2015 the National Strategy of Sustainable Social and Economic Development until 2030 was adopted and approved. This document defines the directions of sustainable development of human as a person and the source of new ideas. Which allows the growth of competitive economy and careful use of surrounding environment in the conditions of external and internal. The special part is assigned to education as a factor of strengthening of a role of the person in public activity.

At the turn of the twentieth and twenty-first centuries, the prestige of the teaching profession in our country was not as high low as in Soviet times. The training of teachers in the Republic of Belarus received a new impetus in the second decade of the XXI century. One of the priorities for the development of education has been the recruitment of motivated, academically successful young people with an active civic and life stance for teaching specialties in universities. Interest in the phenomenon of profiling is being revived and research into the nature and specificity of pre-professional training and specialized teacher training at the general secondary level is being updated.

At present, the pedagogical profiling of general secondary education is being put into practice in the activities of specialized classes and teacher-training groups, the so-called teacher-training classes. More than four years ago, the Maxim Tank State

Pedagogical University of Belarus, the country's leading teacher training university, took the initiative of introducing specialized teacher training in grades 10-11 in order to identify, select and attract well-trained, motivated applicants for a pedagogical specialization. This initiative has found support at the state level. In the academic year 2015/2016 the first pedagogical classes and groups were opened in all regions of Belarus. There were just over 100 of them. In the school year 2019/2020, more than 4,000 high school students are already studying in 420 pedagogical classes in all regions and the capital of Belarus.

Five years of activity of pedagogical classes at the new turn of development of specialized training show that the idea of organized system support of senior pupils in professional self-determination in favor of the pedagogical profession in pedagogical classes fully justifies itself. In the process of specialized pedagogical training, high school students studying in specialized pedagogical classes, in addition to studying two subjects at an advanced level, are required to take a 140-hour of optional classes entitled "Introduction to the pedagogical profession". The program includes two pedagogical and two psychological modules. In 10th grade, the content of module 1, "In the world of the teaching profession", and module 2, "A person who cognizes: a practical psychology of cognition", are taught in parallel; in 11th grade, module 3, "I am in the teaching profession" and module 4, "Know yourself". In accordance with the elective program, high school students take part in pedagogical tests and tests that simulate situations in pedagogical activity (attendance and observation of teachers' lessons, micro-research, organization of games during breaks, educational activities, preparation and conduct of fragments of lessons, practice in school camp and kindergarten, volunteer activities, etc.). During the two years of study in a teacher's classroom, pupils must also create a portfolio – "I am a teacher". (in printed or electronic form), which includes all the results of optional classes and pedagogical samples (essays, creative tasks, results of self-diagnostics, presentations, projects, certificates, diplomas, etc.).

The results of the admission campaigns (2017, 2018 and 2019), in which graduates of pedagogical classes have already taken part, show that pedagogical profiling is successfully solving the task of improving the quality of applicants for pedagogical specializations and training students who are motivated, well-performing and consciously choose a pedagogical specialization.

This is confirmed by the mandatory interviews with teachers' class graduates during the admissions campaign for universities. The monitoring of the interviews with this contingent of graduates at the Belarussian State Pedagogical University showed that the students of pedagogical classes are a special category of entrants, whose choice is carefully thought out and realized, they know the specifics of pedagogical work, the pros and cons of the pedagogical profession.

The overwhelming number of entrants have a high average grade point (at least 8.5 out of a maximum of 10). According to preliminary estimates, there are many graduates with a score of 9 and above. It means that we can talk about students

who are not just progressing, but also very well. And these facts give us confidence that in the near future there will be a new worthy pedagogical shift in the country's schools.

Pedagogical profiling as a pedagogical and educational phenomenon is now presented in the practice of educational institutions not only in Belarus, but also in Russia, Ukraine, Estonia and Kazakhstan. At the present stage, this type of profiling solves broad social problems: career guidance in choosing a teaching profession, life self-determination of students' personality, raising the prestige of the teaching profession in society, renewal of the educational environment in institutions of general secondary, specialized secondary and higher education, etc.

As the history of the formation and development of school education profiling shows, specialized training at school can be organized on the basis of different approaches - subject, multilevel, on the labor sphere, which correspond to different types of profiling.

It should be noted that subject profiling is firmly established in world educational practice. This is due to the specifics of academic profiling aimed at achieving students' achievements in the study of individual basic sciences. In the twentieth century, sentimental and knowledge-based approaches to the selection and structuring of educational content at school dominated: education was aimed at familiarizing schoolchildren with science and production, man was seen as a "productive force", and the highest value was considered to be the style and general methods of knowledge construction inherent in the natural and exact sciences, which are regarded as a model of scientific knowledge in general, etc. In this context, approaches, forms and methods of profiled differentiation by subject, which provided training for students with advanced abilities and a high level of knowledge in profiled subjects, were constantly improved.

At the same time, society has always had a demand for school profiling in the areas of social and labor activity, which is much more purposeful in shaping the student's readiness to choose a profession. First of all, these were working professions. Both domestic and foreign schools went the way of acquaintance of pupils with the basics of professions, creation of educational and industrial complexes that brought school education closer to the real conditions of production.

A special group was always occupied by professions of high social importance, requiring a complex of specific personal qualities and abilities. Among such professions, one of the first places is occupied by the profession of a teacher.

Also A. Disterweg, P. Kapterev, I. Pestalozzi, L. Tolstoy, K. Ushinsky and others stressed in their works the necessity of high requirements to applicants for the post of teacher, strict selection and quality training of future teachers. P. Kapterev noted that those who claim to be teachers must have many human and professional qualities [1].

The history of searching for ways to form the readiness of young people to choose a profession of teacher even during the period of school education shows a constant

steady interest of the society to create special classes of pedagogical orientation. In women's secondary educational institutions of pre-revolutionary Russia according to the Regulation of 1870 additional pedagogical classes were established. These classes were single- or two-year classes. Since the beginning of the twentieth century, teacher training classes have also been established in diocesan schools. The curriculum included a course in pedagogy (with a special section on didactics), methods for teaching primary subjects, and teaching practice in the lower grades of a gymnasium. Graduates were awarded the title of domestic teacher or home tutor with the right to teach in primary and lower grades of women's upper secondary schools. In 1915 there were more than 20 thousand people in such classes [2].

For the first time, the need to specifically develop the pedagogical skills of students at the stage of professional self-determination is stated in the works of 1920s [3]. They developed projects devoted to the assessment of abilities and identification of special pedagogical talent of young people when entering educational institutions. In the same years, the USSR introduced professional gradients for high school students. Among them - pedagogical, cooperative, cultural-educational - with the purpose of preparation of "mass literate workers in a number of professions of service work" from graduates of a full secondary school-nine-year-old [4]. Mastering the teaching profession at school level was seen as a means of overcoming unemployment, and a certificate of primary school teacher or kindergarten teacher's qualification increased young people's chances of finding employment during the difficult years of economic recovery after the revolutions and civil war.

The pedagogy of kindergarten teachers and elementary school teachers was developed the most, as it did not require large material costs for the organization of pedagogy practice for high school students. Theoretical classes on pedagogy, mother tongue methods, mathematics and local history were held in classes with 8-9th grade pupils in combination with pedagogical practice in primary schools. Eighth-graders attended classes in the first grade once or twice a week and analyzed them in weekly classes and conferences under the guidance of methodologists. The ninth-graders practiced on a weekly basis in a fixed elementary school classroom with the help of a methodologist.

At the same time, the activity of classes with a pedagogical bias has been criticized because of distortions in the curriculum and the increase in the content and hours of study of some subjects to the detriment of others (foreign languages, singing, drawing, physical education, etc. have been significantly reduced or eliminated altogether). There is a marked voluntarism in the selection of the content of educational subjects, a lack of a clear idea of the content of the training of future teachers at the level of pedagogical bias in the school, and a compulsory choice of pedagogical profile by students.

In these years, in the BSSR, the work on career guidance of students in the pedagogical profession is carried out by the staff of the pedagogical faculty of BSU,

which in 1922 became the successor of the Minsk Teacher Training Institute. As noted earlier, in the second half of the 30s of the twentieth century in the domestic education on the wave of struggle with pedology and psychology and the desire for a single school there is a sharp decline in the theory and practice of vocational training and career guidance work with students. At the same time, research in the field of profiling and career guidance is expanding abroad, connected with the beginning of formation of the diagnostic concept (G. Gardner, R. Kettel, R. Amthauer), which put the individual's help in adaptation to the environment at the center of career guidance. A number of psychological studies (P. Lazarsfeld, S. Bühler, E. Ginsberg, R. Axelrod) have shown that various subjective factors influence a person's choice of the sphere of work and that an individual's decision about his or her professional future directly depends on the general development of the individual. With time, professional orientation began to be viewed as a multidimensional phenomenon that combines economic processes with social ones, and educational processes with psychological ones.

In connection with an acute shortage of primary school teachers in the postwar years, in 1945, in the USSR were created teaching classes. Primary school teachers were trained there during the year (such classes were opened in female schools). It is noted that teacher training classes were opened in old schools, where experienced strong teachers could teach high school girls the basics of the teaching profession during the year [5, p. 49]. At that time pedagogical classes played the role of express courses, allowed to quickly solve the problem of primary school teachers' training for the country (in pedagogical schools and institutes training took 3 and 4 years respectively). However, as in the pre-war years, the quality of professional and subject training of graduates was low.

In the 1960s, pedagogical profiling and career guidance were the domain of individual schools and were based on the enthusiasm of managers and teaching teams. In these schools, high school students mastered the basics of pedagogy, organization of leisure activities of students, worked as intern counselors in pioneer camps, assistant teachers in kindergartens and nurseries. V. Revyakina writes that the quality of training in such classes "says the following fact: the best counselors 60 - 80-s and the best teachers, organizers of today's institutions of additional education - are mainly graduates of the pedagogical classes of the very distant 60-s" [6].

The 1970s-1990s in the domestic psychological and pedagogical science and educational practice should be called a systemic propaedeutical period, which laid the theoretical and methodological foundation for the emergence of the phenomenon of pedagogical profiling at the 3rd level of general secondary education in the system of continuous pedagogical training in the XXI century. The interest to the problem of vocational guidance of high school students to the pedagogical activity is reviving: the questions of methods of selection of young people capable of the profession of teacher are being actualized, the possibilities and role of interaction between universities and schools in terms of psychological and pedagogical preparation of schoolchildren to choose a profession of teacher are being investigated, etc.

In these years, at the initiative of the Maxim Gorky Minsk State Pedagogical Institute (Belarus), systematic work has been resumed to orient schoolchildren towards the teaching profession. An effective system is being developed which includes a school for young teachers, groups for collective apprenticeship and school clubs.

In the late 1980s, the first pedagogical classes were created in Belarus. By 1991 there were 23 such classes with more than 830 pupils. By the end of 90s pedagogical classes and groups were functioning on the basis of 30 schools and gymnasiums of Minsk, Brest and Grodno regions. With the support of the Maxim Gorky Minsk State Pedagogical Institute, teaching classes were conducted in part-time form for two years. Installation sessions were organized for the students, the leading scientists of the Maxim Gorky Minsk State Pedagogical Institute held classes and gave lectures to the students. The control over the results of students' knowledge was carried out in the form of control work at school and control slices at the institute. Such organization of educational activities had an overall impact on the improvement of schoolchildren's performance.

The social order for pedagogical classes and groups was a positive motivation and interest of high school students to the profession of a teacher, identification of their pedagogical abilities, support of young people in self-determination on the subject of professional suitability for the pedagogical profession. The growth in the number of pedagogical classes and groups was facilitated by the privileges granted by the state back in the soviet period for the admission of graduates to pedagogical professions.

At the same time, not only did teacher training institutions, which received selected motivated graduates, but also the schools themselves, which "acquired a new status and were entitled to competitive selection of students", benefit from the activities of teacher training classes. In 1992, the first in the country teacher training gymnasium was opened on the basis of secondary school № 61 in Minsk. In 1996, the school received the status of Teacher Training Gymnasium No. 3. Minsk. This institution of education for the next 10 years has become a scientific and experimental laboratory for testing innovative models of propaedeutive pedagogical training of students for a conscious choice of pedagogical profession in the Republic of Belarus. A branch of the Department of Pedagogy of the Belarusian State Pedagogical University was opened on the basis of the Gymnasium in 1994. The members of the branch were leading scientists of the Department of Pedagogy of the Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank, as well as creative, innovative thinking teachers of the gymnasium. The system of pre-professional pedagogical training from 5th to 10th (11th) classes "Know Yourself, Educate Yourself" was developed in the framework of the Department's branch activity. Gymnasium students studied facultative courses of pedagogical and psychological orientation "The ABC of academic work", "Psychology of communication", "Folk and family pedagogy", "The world of education", etc. They participated in various types of pedagogical practice: during summer vacations, they worked as assistants to kindergartens, as primary school teachers, and organized extracurricular activities with younger pupils.

According to the opinion of both gymnasium teachers and BSPU teachers, the graduates of the pedagogical gymnasium were highly motivated to acquire the pedagogical profession, formed competencies in the field of educational, research and development, project activities, communication and leadership.

It should be noted that the interest in the problem of finding mechanisms to attract talented and motivated school leavers to the pedagogical profession at the end of the twentieth century is an international trend. Thus, researchers note that in 1980s-2000s the problem of overcoming the professional degradation of teachers is becoming more actual in the USA. As noted by E. V. Mukhamedova, the low professional level of teachers has caused widespread discontent in American society, which has prompted the largest reforms in the history of teacher education in the United States. Among the first steps of the reformers was a review of the selection procedure for teacher training [7]. The problem of purposeful formation of readiness for the choice of pedagogical profession during the period of school education has been actualized in the last decade and in many European countries. In recent decades, against the background of a decline in the prestige of the teaching profession, research into the search for mechanisms and forms of attracting motivated school leavers to teaching professions is becoming more and more relevant. In foreign publications of this period, the internal and external reasons for school leavers' choice of the pedagogical profession are raised and investigated, the most significant motives for education in pedagogical professions are identified, and the necessity of a thorough multifactor selection of applicants for these professions is declared [8].

After the turn of the twentieth and twenty-first centuries, the period, which was characterized by the decline in the value of education in general and pedagogical education in particular, in the first decades of the XXI century under the influence of a number of socio-cultural factors the interest of young people in the pedagogical profession starts to revive in the Belarusian society.

Among the key socio-cultural determinants of pedagogical profile education in general secondary education institutions:

- the need of society to raise the prestige of the pedagogical profession;
- organization of specialized training at the 3rd level of general secondary education;
- establishment of a national system of continuous pedagogical education.

In the late twentieth and early twenty-first centuries, there was a sharp decline in the status and prestige of the teaching profession both in post-Soviet countries and globally. Researchers explain this situation by a number of external and internal factors: on the one hand, insufficient state social and material support for teachers as representatives of the public sector, on the other hand, the conservatism of the educational system itself (inertia), which causes it to lag behind changes occurring in other economic and cultural sectors. Also, in the second half of the twentieth century, during the rapid formation of a consumer society and mass culture, education becomes a mass service on a market basis. All this has a negative impact on the image

of the teaching profession. The idea of the special mission of teachers' work, which is replaced by the process of providing educational services, is distorted.

At the same time, throughout the history of human civilization, teaching activity has always occupied a special, most honorable and respected place in the structure of human occupation. This is primarily due to the special expectations of a teacher as a mentor, friend, wiser and more experienced adviser, professional who is able to see, discover and develop the best in his pupils. At present, there is a return to the theme of the importance of the teaching profession. The issue of reviving the prestige of teachers' work is being raised more and more often in the Belarusian society and in the mass media. State support for the teaching profession is growing, making it competitive and attractive on the labor market, especially at a time when the world and national economies are experiencing a period of instability.

Thus, the growing interest in and prestige of the teaching profession is becoming a factor influencing the professional self-determination of students in favor of the teaching profession, which in turn makes it attractive to study in teacher training classes as a starting point for admission to teaching professions.

In the academic year 2015/2016, specialized training will be introduced in the third level of general secondary education. This modernization of general secondary education has made it possible to take full account of sociocultural and economic trends in the development of modern Belarusian society in the context of world processes: the Government's purposeful efforts to strengthen the human capital of Belarusian society; the rooting of the idea of lifelong learning and the creation of appropriate conditions for the realization of that idea under the concept of educational continuity; and the renewal of the content of education on the basis of a personal and competent approach to education. According to G. Palchik, specialized education makes it possible to satisfy more fully the educational needs of school leavers, to form their readiness to continue their education within the chosen profile, and finally, to become a guarantee of successful labor activity [9, p. 18].

The organization of specialized education in high schools, along with subject profiling, involves the creation of specialized classes with a professional orientation. Learning in such classes makes it possible for a growing person who is in a situation of vital process of building a trajectory of his independent adult life to form the most important components of an adequate choice of profession: a clear understanding of his interests, resources, opportunities, and limitations; knowledge of the requirements, prospects, and limitations of the profession; and a balanced judgment on the relationship between these two groups of facts [10, p. 123].

The specialized training shall contribute to identifying and developing in students the necessary personal qualities and values, knowledge, skills, and work experience related to the future professional activity. In this connection, vocational-oriented classes may operate in general secondary education institutions as part of specialized training. Special attention is paid to such socially important occupations as teachers, the military, agrarians and others. Vocational-oriented education in upper secondary

schools makes it possible to strengthen vocational guidance work and its integration into the basic learning process through special optional courses and to saturate the school's educational environment with profiling components. This becomes one of the key prerequisites for organizing the process of pedagogical profiling in Belarusian schools and creating a network of specialized classes and groups of pedagogical orientation.

The establishment of a system for the continuous training of teachers is also one of the leading socio-cultural determinants of pedagogical profiling in general secondary schools.

In 2015, a framework for the development of teacher education for the period 2015-2020 was elaborated and approved by the Minister of Education. The key factor in the development of teacher education for the next five years is to ensure continuity in teacher training: from pre-primary and specialized training and guidance on the choice of pedagogical specialization at the level of general secondary education to a system of additional education for adults, which allows for the diversification of trajectories of professional development of teachers.

Continuity of teacher education presupposes a high degree of cooperation and interaction among all the subjects of teacher education involved in teacher training, as well as continuity and multilevel professional teacher training. In the context of the idea of continuity of teacher education, the issue of pre-professional training of schoolchildren to orient them to a conscious choice of pedagogical professions becomes relevant. It is noted that it is advisable to move from the fifth grade to the search and selection of talented children who are able and willing to devote themselves to the teaching profession, targeted and targeted training them to enter the teacher's classroom, and then on the pedagogical specialties.

A wide range of opportunities for organizing teacher training for students at the second and third levels of general secondary education are available within the framework of the educational and scientific innovation cluster for continuing pedagogical education (cluster), which was established in Belarus in 2015. The members of the cluster are educational institutions at various levels of education, scientific and scientific and methodological organizations, public associations that cooperate on a contractual basis and participate in the development and implementation of innovative approaches to teacher training.

One of the main activities of the cluster since its establishment has been the scientific, methodological and organizational support of specialized classes and groups of pedagogical orientation. In the context of cluster initiatives, cooperation between general secondary education institutions, where teaching classes have been opened, and institutions of higher education, teacher training colleges, education development institutions, etc., is being significantly expanded. As the results of the monitoring of the cluster's activities show, regional universities, educational development institutions and education authorities in the provinces and the capital have been working systematically over the past three years to open teacher training classes and provide them with organizational and methodological support. Cluster

cooperation makes it possible to accumulate and disseminate the best regional experience in the organization of work and scientific and methodological support of pedagogical classes, to discuss and make collective decisions on the development of pedagogical profile in the country.

Thus, the domestic pedagogical profiling at school has passed through various stages in its development, the content of which was due to socio-cultural trends, among which:

- The need for primary and home teachers in order to increase literacy and education among the population at the turn of the nineteenth and twentieth centuries,
- overcoming youth unemployment and providing school leavers with a popular teaching profession, preparation for which does not require large economic and technological resources in the post-revolutionary years (1920s - 1930s),
- the restoration of the national economy and the need for rapid replenishment of the teaching staff in the postwar years (1945-1950s),
- establishment of scientific schools and experimental bases of practice, where large-scale studies of scientific and theoretical approaches were conducted, development of concepts and methodological support in the field of profiling and career guidance (1970s - 1990s),
- the global crisis in education, which has formed new challenges and requirements for the quality of training of teachers of the XXI century, capable of carrying out effective educational activities in the conditions of paradigmatic economic and socio-cultural changes.

An analysis of educational practice shows that a number of factors are currently responsible for the active introduction of specialized teacher training in Belarus:

The growing need in recent years for society to raise the prestige of the teaching profession, which is manifested in the popularization of the teaching profession in the mass media, support from the State, etc.;

The introduction of specialized education in the country at the third level of general secondary education and, in particular, the organization of professional profile classes as provided for in regulatory documents, which makes it possible to organize profile classes and teacher-training groups (teacher-training classes) in upper grades and to create a pedagogical profile environment in basic schools (fifth to ninth grades);

Renewal of the national teacher education system in order to give it a continuous character and to find mechanisms for attracting entrants to pedagogical professions. The latter determinant has found expression in the country's education-scientific-innovative cluster for continuing pedagogical education, which is represented by all levels of teacher training, including the network of schools and gymnasiums where teacher classes have been opened.

ANNOTATION

1. Каптерев, П. Ф. Дидактические очерки / П. Ф. Каптерев. – Пг. : Кн. склад «Земля», 1915.– 746 с.
2. Педагогические классы. Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия. 1969–1978 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/119134/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5>. – Дата доступа : 18.01.2018.
3. Парибок, Я. О методах изучения педагогических кадров / Я. Парибок // Педагогическая квалификация. – 1929. – № 3. – С. 42–47.
4. Назаров, П. Пути профессионализации школы 2-й ступени / П. Назаров // Просвещение ЛООНО. – 1928. – № 5. – С. 15–20.
5. Острова утопии: Педагогическое и социальное проектирование послевоенной школы (1940–1980-е). Коллективная монография. – М. : Новое литературное обозрение, 2015. – 720 с.
6. Ревякина, В. И. Педагогические классы : опыт прошлого и современная практика / В. И. Ревякина [Электронный ресурс]. – Москва : Научная цифровая библиотека PORTALUS.RU. – Режим доступа : http://portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1191500250&archive=&start_from=&ucat=& (свободный доступ). – Дата доступа : 18.01.2018.
7. Мухамедова, Э. В. Профессионально-педагогическая ориентация старших школьников в Российской Федерации и Соединенных Штатах Америки : сравнительно-сопоставительный анализ : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.01 / Э. В. Мухамедова. – Пятигорск, 2005. – 232 л.
8. Kemal, Y. Motivations for choosing teaching as a career : a perspective of pre-service teachers from a Turkish context / Y. Kemal, Ş. Esin, K. Ömer, K. Fatih // Asia Pacific Education Review. – September 2013. – 14(3). – P. 295–306 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.researchgate.net/publication/257788936_Motivations_for_choosing_teaching_as_a_career_A_perspective_of_pre-service_teachers_from_a_Turkish_context. – Дата доступа : 05.04.2018.
9. Пальчик, Г. В. Организационно-педагогические основы профильного обучения: монография / Г. В. Пальчик. – Минск : НИО, 2007. – 248 с.
10. Рубцова, Н. Е. Психолого-педагогические модели профессионального становления : кросс-культурный анализ / Н. Е. Рубцова, С. Л. Леньков // Человек и образование. – 2015. – № 1. – С. 123–128.

SVIATLANA KABACHEUSKAYA

УО «Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»**Международная проектная деятельность БГПУ:
опыт и перспективы****International project activity of BSPU: experience and prospects**

В статье рассматриваются существенные компоненты международных проектов БГПУ, этапы их реализации. Представлен опыт участия студентов и преподавателей университета в международной программе Эразмус+.

Ключевые слова: совместные исследования, международный проект, организация стажировки.

This article is about the essential components of international projects of BSPU, the stages of their implementation. Here is also submitted experience of participation of students and teachers of university in the international program Erasmus +.

Key words: joint research, international project, internship organization adaptation, social adaptation, cultural adaptation.

Одним из средств повышения качества высшего образования, повышения уровня профессиональной компетентности профессорско-преподавательского состава университета, системы подготовки будущим выпускников является включение в международную проектную деятельность. Рассмотрению вопросов международной проектной деятельности в качестве специфического инновационного образования посвящены труды Белонова О.Н. [1], Бейзерова В.А. [2], И.И.Рыжковой [3], Рытова А.В. [4], Позняк А.В. [5] и др.

Так, с 2016 года в БГПУ реализуется более 20 международных научно-исследовательских проектов с партнерами из более 10 стран ближнего и дальнего зарубежья. Среди них совместные международные исследования, поддержанные Белорусским республиканским фондом фундаментальных исследований (БРФФИ).

Отметим некоторые из них. Совместно с Санкт-Петербургской академией постдипломного педагогического образования (Российская Федерация) БГПУ выполняет исследование на тему «Систематика терминологического аппарата современной парадигмы образования как методология отбора содержания

педагогического образования». «Содержание и методика универсальной психолого-педагогической подготовки преподавателей вуза на основе реализации компетентностного подхода как условия их личностно-профессионального развития» - тема совместного международного исследования БГПУ с Институтом педагогического образования и образования взрослых Российской Академии образования (Российская Федерация).

В сфере инклюзивного образования совместно с Армянский государственный педагогический университет имени Х. Абовяна (Республика Армения) Институт инклюзивного образования БГПУ реализовывает международный проект на тему: «Критериально-диагностический инструментарий мониторинга результативности и оценка качества инклюзивного образования». Кроме того, разработке психосоциальной модели и механизмов преодоления стигматизации и негативных установок у педагогов и родителей в процессе образовательной инклюзии детей с расстройствами аутистического спектра нацеленный международный исследовательский проект БГПУ совместно с Московский государственный областным университетом (Российская Федерация). Результатом совместного исследования с Бакинским славянским университетом (Азербайджанская Республика) на тему: «Белорусский и азербайджанский языки как фактор развития и укрепления сотрудничества между Республикой Беларусь и Азербайджанской Республикой» создан первый в мире «Белорусско-азербайджанский словарь».

С 2015 года в БГПУ реализуются международные проекты по программе Эразмус+. Среди них такие инструменты как «Capacity building in higher education (Создание потенциала в сфере высшего образования); «Key Action 1. - Mobility of individuals in the field of education and training» (т.н. ICM - «International Credit Mobility»).

Так, в рамках инструмента «Создание потенциала в сфере высшего образования» (Capacity Building in the field of higher education - CBHE) с 2016 года в университете реализуется три международных проекта: «Инновационное образование в сфере информационных и коммуникационных технологий для социально-экономического развития / Innovative ICT education for social-economic development» (IESED), «Стимулирование развития компетенций в белорусском высшем образовании / Fostering Competencies Development in Belarusian Higher Education» (FOSTERC); «Разработка образовательных модулей по праву для педагогических направлений подготовки как вклад в становление системы образования, основанной на защите прав участников образовательного процесса / Introducing modules on law and rights in programmes of teacher training and educational sciences: A contribution to building rights-based education systems in countries in transition» (ELA). Партнёрами БГПУ стали университеты Албании и Бельгии, Великобритании и Испании, Литвы и Польши, Финляндии и Франции и др. [6].

В результате проекта FOSTERC реализована студенто-ориентированная модель обучения на базе магистерской программы БГПУ по подготовке специалистов на II ступени высшего образования по специальности 1-21 80 16 «Отечественная история», разработан экспериментальный учебный план подготовки специалистов на II ступени высшего образования по специальности 1-21 80 16 «Отечественная история». Данный экспериментальный план прошел экспертизу в Министерстве образования Республики Беларусь, был официально рекомендован для внедрения в образовательный процесс БГПУ (Приказ МО РБ от 26.07.2018 г. № 615) и успешно реализуется в университете [7], [8]. Полученные результаты используются в качестве научной основы для совершенствования содержания действующих учебных программ и для конструирования новых образовательных стандартов поколения 3+. По результатам проведенного эксперимента на Научно-методическом совете БГПУ было принято решение включить учебные дисциплины «Инновационные процессы в образовании», «Менеджмент в сфере образования», «Правовой менеджмент в образовании» и учебный модуль «Управление коммуникацией» («Коммуникативная культура педагога», «Принятие управленческих решений») во все образовательные программы магистратуры.

В результате реализации проекта ELA были разработаны учебно-методические материалы по теме «Недискриминация и равные возможности учащихся в образовании», методика преподавания дисциплины «Образовательный менеджмент для специальностей магистратуры» БГПУ.

В результате реализации проекта IESED проведены совместные тематические исследования и дискуссии по анализу компетенций ИТ-специалиста, разработаны требования к курсам для учебных программ для проведения их модернизации и в соответствии с «Профилем ИТ-специалиста»; модернизированы учебные программы «Управление по ИТ-специализации», «Математика и информатика», «Информатика», «Управление информационными ресурсами», «Информационные системы и технологии». В 2019 году учебные программы внедрены в образовательный процесс вузов-партнеров, принимающих участие в проектной деятельности (University of Applied Sciences, School of Business of Belarusian State University, Private Institute of Management and Business, Vitebsk State Technological University, Belarusian State University of Informatics and Radioelectronics, De Montfort University, Lille University, University of Economy in Bydgoszcz). Результаты проекта IESED были представлены на Кластерном мониторинге проектов Erasmus + национальным координатором проекта [9],

Организация академической мобильности в БГПУ рассматривается нами как одна из стратегических направлений международной деятельности университета [10].

Сегодня в международную проектную деятельность вовлечены практически все институты и факультеты университета. В рамках подписанных договоров о сотрудничестве активно развивается деятельность и по учас-

тию в международные проекты Программы Mobility Scheme for Targeted People-to-People-Contacts / Программа мобильности для целенаправленных межличностных контактов (далее – MOST). За последних 2 года более 50 человек получили грантовую поддержку по более 20 заявкам Программы MOST и приняли участие в мероприятиях более 10-ми европейских стран (Австрия, Греция, Италия, Германия, Франция, Португалия, Хорватия и др.).

Данный проект Европейского Союза (далее – ЕС) направлен на расширение контактов между гражданами Беларуси и ЕС. Его целью является предоставление возможности для обмена передовым опытом, помощи в налаживании контактов и улучшения взаимопонимания между гражданами Беларуси и стран Европейского союза [11]. В результате участия в данной программе в БГПУ открыт Белорусско-итальянский образовательный центр, на факультете начального образования реализуется проект «Музыка в красках» совместно с французскими партнерами. Преподаватели БГПУ повысили уровень собственной профессиональной компетенции благодаря изучению опыта подготовки педагогов инклюзивного образования в Высшей педагогической школе г. Фрайбург, участию в работе 2nd International Academic Conference on Humanities and Social Science (IACHSS) и предоставлению стендовых презентаций по темам: «Anthropological Bases of Formation of Moral and Legal Culture of Future Teachers», «Anthropological Context of Professional Teacher Training», «Cognitive Model of Pre-School Children Ethnic Self-Awareness Development in the Context of Information Society» и др. (Италия, в г. Рим). участие в Инно-конференции «Как учить(ся) сегодня, чтобы у нас было завтра?», в III Международной научно-практической конференции «Многоязычие и межкультурная коммуникация – вызовы XXI века» в Пирейском государственном университете (г. Афины, Греческая Республика) и др.

Благодаря данной программе БГПУ принял на правах ответного визита делегацию из Университета Кальяри, члены которой приняли участие в качестве спикеров на традиционном в БГПУ Фестивале психологического мастерства.

Благодаря участию в Программе MOST БГПУ активизировал сотрудничество с зарубежными коллегами; представил Беларусь на международной арене, ее достижения в непрерывном педагогическом образовании, продемонстрировал результаты своей работы в странах ЕС.

Кроме Программы MOST с 2017 года университет начал активно реализацию академических обменов учащимися и сотрудниками между вузами-партнерами из Беларуси и ЕС. В 2017 году впервые были выиграны заявки по академической мобильности международной программы Эразмус+ (Learning mobility for higher education students and staff) с университетами Армении, Австрии, Италии, Испании, Румынии. В 2018 году академическая мобильность стала возможно уже в университеты Польши, Словаки, Эстонии.

Таким образом, участие БГПУ в международной проектной деятельности, внедрение лучшего опыта зарубежных университетов способствует

повышению качества образовательного процесса в университете, повышению уровня профессиональной компетентности преподавателей, конкурентоспособности на международной арене, диверсификации направлений научных исследований, экспорта образовательных услуг. Этому свидетельствует присуждение БГПУ премии правительства Беларуси за достижения в области качества 2018 года. Премия присуждена университету за достижение значительных результатов в области качества и конкурентоспособности производимой продукции, оказываемых услуг или выполняемых работ, внедрение инновационных технологий и современных методов менеджмента [12].

В тоже время, сфера высшего образования требует постоянного обновления и использования инновационных подходов. Поэтому участие в международной проектной деятельности и в дальнейшем станет для БГПУ одним из стратегических ресурсов развития и совершенствования образовательного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Беленова, О.Н. Международная активность как приоритетное направление деятельности вуза / О.Н.Беленов // Высшее образование в России. – 2016. – №5. – 132 – 137.
2. Бейзеров, В.А. Интернационализация как ключевая тенденция развития мирового высшего образования в новом тысячелетии / В.А. Бейзеров // Социология образования. – 2015. – №1. – С. 92 – 104.
3. Рыжкова, И.В. Международный проект в восприятии профессорско-преподавательского состава современного университета: за или против / И.В.Рыжкова// Инновации в образовании. – 2009. – №2. – С.37–53.
4. Молодежная мобильность: путь к успеху. Методическое руководство для студентов и преподавателей вузов по участию в международных образовательных программах / А.В.Рытов; авт.-сост. Л.В.Сливинская, В.А.Романенкова. - Минск: Изд. центр БГУ, 2016. - 143 с.: ил
5. Позняк, А.В. Образовательный вектор «от обучения к учению»: опыт белорусских вузов / Позняк, А.В. и [др.] // Вышэйшая школа. – 2018. – №4 (126). – С.3–7.
6. Международные проекты БГПУ. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <https://bspu.by/sotrudnichestvo/mezhdunarodnye-proekty>
7. Совершенствование высшего педагогического образования в Республике Беларусь в условиях международной проектной деятельности / А.В.Позняк, Е.Ю.Гуртовая, С.М.Кобачевская // Перспективы развития высшей школы : материалы XII международной научно-методической конференции / редкол. В. К. Пестис [и др.]. – Гродно : ГГАУ, 2019. – 398 с. С. 47–52.
8. Радыгина, В.В. Выявление компетенций, востребованных на рынке труда: результаты опроса преподавателей БГПУ/ В.В. Радыгина // Перспективы развития высшей школы : материалы XII международной научно-методической конференции / редкол. В. К. Пестис [и др.]. – Гродно : ГГАУ, 2019. – 398 с. С. 266–268.
9. <http://erasmusplus.by/main.asp?guid=4081>
10. Кобачевская, С.М. Организация межвузовского сотрудничества как одно из стратегических направлений международной деятельности университета / С.М.Кобачевская // Проблемы педагогики и психологии. – 2016. - №3. – С.50–59.
11. Международная Программа МОСТ. – Электронный ресурс. – Режим доступа <https://most-belarus.eu/>

12. Премия правительства Беларуси за достижения в области качества присуждена БГПУ. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <https://bspu.by/news/universitet/premiya-pravitelstva-belarusi-za-dostizheniya-v-oblasti-kachestva-prisuzhdena-bgpu>

Sieć Europe Direct w Polsce

EUROPE DIRECT – BIAŁYSTOK

ul. Brukowa 28, lok. 8, 15-889 Białystok, Poland

punkt@ed.bialystok.pl

+48857442443

<http://ed.bialystok.pl/>

EUROPE DIRECT – BYDGOSZCZ

ul. Garbary 2, 85-229 Bydgoszcz, Poland

europedirect-bydgoszcz@byd.pl

+48525670018

www.europedirect-bydgoszcz.byd.pl

EUROPE DIRECT – DZIERZGÓŃ

ul. Wojska Polskiego 3, 82-440 Dzierzgoń, Poland

europedirect-dzierzgon@dzierzgon.com.pl

+48552760037

www.europedirect-dzierzgon.com

EUROPE DIRECT – GDAŃSK

ul. Jaškowa Dolina 7, 80-252 Gdańsk, Poland

europedirect-gdansk@morena.org.pl

+48583444111

<http://www.europedirect-gdansk.morena.org.pl/>

EUROPE DIRECT – KATOWICE

ul. Kościuszki 6, 40-049 Katowice, Poland

europedirect-katowice@europedirect-katowice.pl

+48327021164

www.europedirect-katowice.pl

EUROPE DIRECT – KIELCE

ul. Warszawska 25, lok. 4, 25-512 Kielce, Poland

europedirect-kielce@wp.pl

+48413445001

www.europedirect-kielce.szpp.eu

EUROPE DIRECT – KOŁOBRZEG

ul. Ratuszowa 13, 78-100 Kołobrzeg, Poland
europedirect-kolobrzeg@kolobrzeg.eu
+48943551533
www.europe-direct.kolobrzeg.eu

EUROPE DIRECT – KRAKÓW

ul. Warszawska 24, 31-155 Kraków, Poland
europedirect-krakow@transfer.edu.pl
+48126282681
www.europe-direct-krakow.pl

EUROPE DIRECT – LUBLIN

ul. T. Zana 38, 20-601 Lublin, Poland
europedirect-lublin@europe-direct.lublin.pl
+48511403171
www.europe-direct.lublin.pl

EUROPE DIRECT – ŁÓDŹ

ul. Sienkiewicza 55, 90-009 Łódź, Poland
europedirectlodz@newtechlodz.com
+48605420320
europedirect-lodz.pl

EUROPE DIRECT – OLECKO

al. Zwycięstwa 10, 19-400 Olecko, Poland
europedirect-olecko@europedirect-olecko.pl
+48876210583
www.europedirect-olecko.pl

EUROPE DIRECT – OLSZTYN

ul. Towarowa 1, 10-416 Olsztyn, Poland
europedirect-olsztyn@europedirect-olsztyn.pl
+48895354843
www.europedirect-olsztyn.pl

EUROPE DIRECT – OPOLE

ul. Krakowska 38, 45-075 Opole, Poland
europedirect-opole@ocrg.opolskie.pl
+48774033641
www.europe-direct.ocrg.opolskie.pl

EUROPE DIRECT – OSTROŁĘKA

ul. Baśniowa 14, 07-410 Ostrołęka, Poland
europedirect-ostroleka@europedirect-ostroleka.pl
+48608487333
www.europedirect-ostroleka.pl

EUROPE DIRECT – PIOTRKÓW TRYBUNALSKI

ul. Dąbrowskiego 20, 97-300 Piotrków Trybunalski, Poland
europedirect-piotrkow@piotrkow.info.pl
+48446497662
www.europe-direct.piotrkow.info.pl

EUROPE DIRECT – POZNAŃ

al. Niepodległości 2, 61-874 Poznań, Poland
europedirect-poznan@irpoznan.com.pl
+48618521670
www.europe-direct.poznan.pl

EUROPE DIRECT – RYBNIK

ul. Żużłowa 71, 44-200 Rybnik, Poland
europedirect-rybnik@europedirect-rybnik.pl
+48781408997
<https://europedirect-rybnik.pl/>

EUROPE DIRECT – RZESZÓW

ul. H. Sucharskiego 2, 35-225 Rzeszów, Poland
europedirect-rzeszow@wsiz.rzeszow.pl
+48178661111
<http://www.europe-direct.rzeszow.pl>

EUROPE DIRECT – SŁUPSK

ul. Partyzantów 31A, 76-200 Słupsk, Poland
europedirect-slupsk@bgsw.pl
+48794725448
<https://europedirect-slupsk.pl>

EUROPE DIRECT – SZCZECIN

pl. Kilińskiego 3, pok. 251, 71-414 Szczecin, Poland
europedirect-szczecin@wzp.pl
+48914211261
www.europedirect-szczecin.eu

EUROPE DIRECT – TORUŃ

ul. Grunwaldzka 25b, 87-100 Toruń, Poland

europedirect-torun@byd.pl

+48574767875

www.europedirect-torun.byd.pl

EUROPE DIRECT – WARSZAWA

pl. Defilad 1, Warszawa 00-901, Poland

europedirect-warszawa@um.warszawa.pl

+48224430969

www.europedirect.um.warszawa.pl

EUROPE DIRECT – WROCŁAW

ul. Legnicka 65, 54-206 Wrocław, Poland

europedirect-wroclaw@europedirect-wroclaw.pl

+48717237351

www.europedirect-wroclaw.pl

EUROPE DIRECT – ZIELONA GÓRA

ul. Podgórna 7, 65-057 Zielona Góra, Poland

europedirect-zielonagora@lubuskie.uw.gov.pl

+48684527144

www.europedirect-zielonagora.lubuskie.uw.gov.pl